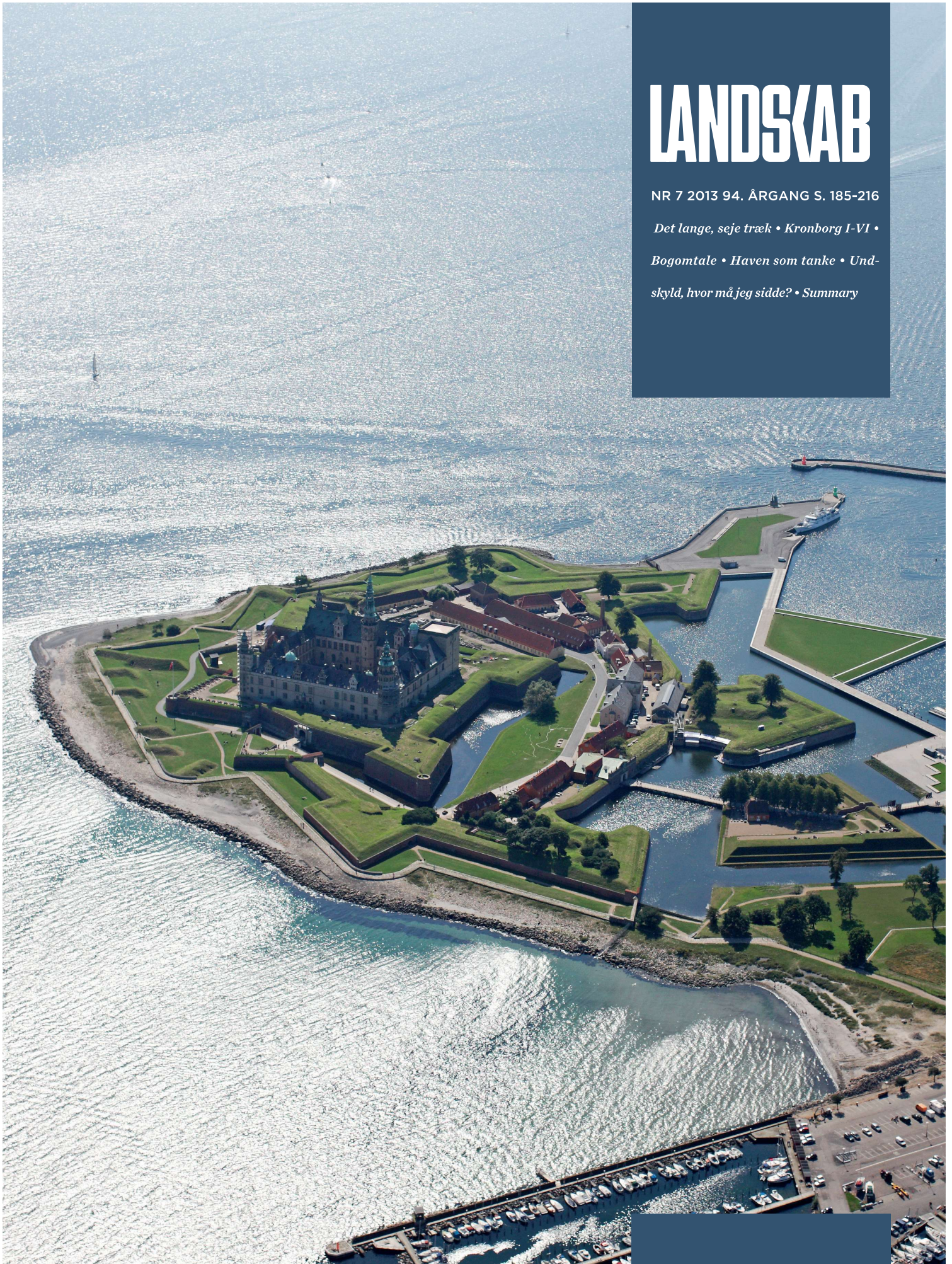

LANDSKAB

NR 7 2013 94. ÅRGANG S. 185-216

*Det lange, seje træk • Kronborg I-VI •
Bogomtale • Haven som tanke • Und-
skyld, hvor må jeg sidde? • Summary*

**TAL MED OS
OM PLANTER!**

**RING PÅ 4817 3126 SKRIV TIL BIRK-HOLM@BIRK-HOLM.DK
ELLER SE WWW.BIRK-HOLM.DK**

BIRKHOLM PLANTESKOLE a/s, FARREMOSEN 4, 3450 ALLERØD

Danske Anlæggartnere

Sven Bech A/S

- vedligeholdelse
- nyanlæg,
- renovering
- plantning,
- beskæring
- totalentreprise
- snerydning
- kloak

ANLÆGGARTNERFIRMA SIDEN 1921

Tlf: 3968 0655 • Fax: 3968 1127 • Mesterloden 13, 2820 Gentofte
www.svenbech.dk • svenbech@svenbech.dk

Vi bygger Grønt

John F A/S

Nyanlæg og vedligeholdelse

Rosenlundvej 13 • 3540 Lyngbe
Mobil 40 10 83 74

Medlem af
Danske
Anlæggartnere

E. M. DEICHMANN A/S
SCHIMMELMANNSSVEJ 30
2920 CHARLOTTENLUND

TELEFON 39 63 36 80
TELEFAX 39 63 36 61

- NYANLÆG • STEN • FLISER
- PLANTER • GRÆS
- VEDLIGEHOLDELSE

Vi bygger grønt

**Japanisme på dansk
Kunst og design
1870-2010**

*Ny stor bog om japanisme i dansk kunst, design og arkitektur
af Mirjam Gelfer-Jørgensen*

– en kosmopolitisk fortælling om, at kunst tilhører os alle, og at kulturarven henter sit stof på kryds og tværs af nationale grænser. I mere end hundrede år har Japansk design haft stor indflydelse på udviklingen i Danmark. Bogen tager udgangspunkt i danske samlinger af japansk kunst og analyserer den motivverden som i slutningen af det 19. århundrede førte dansk design på nye veje. Resultatet sikrede kunsthåndværk og kunst fra Danmark en markant plads på den internationale scene. Rigt illustreret med mere end 450 illustrationer og fotografier af nyere dansk og japansk kunst, design og arkitektur samt tegninger og malerier fra begge lande gennem 150 år.

Pris: DKK 450

Læs mere og se interview med forfatteren på www.arkfo.dk/shop

**ARKITECTENS
FORLAG**
THE DANISH ARCHITECTURAL PRESS

MOTIV: THEA BIERG, SIAL AF HÅNDRISERET POLYESTER, EGET VÆRSTED, 2004, KUNSTINDUSTRIMUSEET.

Vanddesign til det offentlige rum

- Energibevidst rådgivning
- Erfaren projektering
- Driftsvenlig udførelse

- Vandbehandling
- Belysning
- Interaktion
- Stort vandlaboratorium

Fokdal Springvand WATER SCULPTURE®
Østerled 28 4300 Holbæk
Tel.: 5944 0565
www.fokdalspringvand.dk

STUB - flytbar plantekasse
til byrum, parker og events

MALMOS
ANLÆDSGARTNERE
Tlf. 59 59 53 42 · www.pmalmos.dk

DANMARKS HAVEKUNST II-III

Danmarks Havekunst II
Lulu Salto Stephensen
431 sider

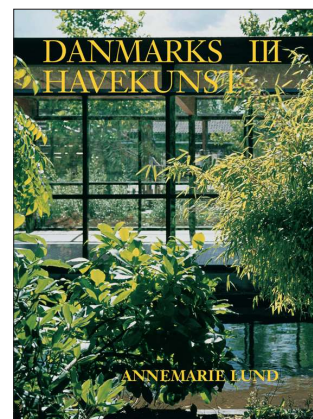
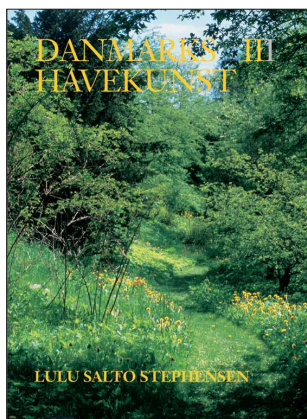
I bind to beskrives perioden fra den romantiske haves gennembrud i det tidlige 1800-tal frem til 2. Verdenskrig.

Danmarks Havekunst III
Annemarie Lund
440 sider

I bind III beskrives havens udvikling i perioden fra efterkrigstiden frem til vore dage.

Begge bind er rigt illustrerede med ypperlige gengivelser af planer og smukke fotos af fotografen Keld Helmer-Petersen.

Løssalg pr. bind:
Før 650 kr. - **Nu: 399 kr.**

ARKITEKTENS FORLAG WWW.ARKFO.DK/SHOP

DL, Dansk Landskabsarkitektforening Strandgade 27A, 1. DK-1401 Kbh K Tel. +45 33 32 23 54
Formand er Karen Sejr
Daglig leder er Lillian S. Thomsen dl@landskabsarkitekter.dk www.landskabsarkitekter.dk
DL er medlem af Dansk Kunstråd,
IFLA Europe, European Region of IFLA
IFLA, International Federation of Landscape Architects

Berliner-besøg

Der blev afholdt IFLA Europe møde i Berlin den 21. og 22. september 2013. Mere end 30 lande var repræsenteret med delegater, formænd og observatører. Dagene var tæt pakede med generalforsamling, sociale arrangementer og korte studieture.

Herudover deltog vi i fejringen af den tyske landskabsarkitektforening BDLA 100-års jubilæum. Danmark var repræsenteret ved formand Karen Sejr, delegat Anja Boserup Qvist og Jeremy Dennis, som er kasserer i IFLA Europe.

IFLA Europe er en velsmurt maskine, som de senere år er blevet mere gennemsigtig og velfungerende i kraft af præsident Nigel Thornes og resten af bestyrelsens arbejde. Nigel Thorne gik af som præsident efter to valgperioder og spanske Ana Lueg blev valgt til ny formand for IFLA Europe. Der blev taget flot afsked med Nigel Thorn, som blev 'æresmedlem' med festtale og klapsalver.

Hovedfokus på generalforsamlingen var igen i år forbedringer af IFLA og den europæiske forenings rolle. Der er enighed om, at IFLA er godt på vej med de forestående forbedringer, og vores vigtigste rolle er pt. at finde kvalificerede kandidater til vigtige poster som ny IFLA World præsident og bestyrelsesposter startende fra juni 2014.

Som noget nyt i år var der afsat tid til 'PechaKucha', der handlede om, at hvert medlemsland/forening fik to minutter til at præsentere et emne, som optager landskabsarkitekterne i det pågældende land. Vores formand Karen Sejr gav en fin præsentation om LAR, og hvorfor emnet er præsent for mange af DL's medlemmer. Præsentationerne var meget varierede og spændte fra konkrete udfordringer i en forening til store emner, som optager standen på et mere nationalt niveau. PechaKucha gav et interessant billede af landskabsarkitektfagets mange ansigter og udfordringer på tværs af Europa.

Det er tydeligt, at landskabsarkitektforeningerne i de tidligere østbloklønde har meget at kæmpe for i forhold til at forbedre uddannelserne og opnå anerkendelse, men samtidig er deres entusiasme og fighterånd inspirerende.

IFLA Europe var i 2003 med til at starte Landscape Architecture Europe (LAE), som hvert tredje år udgiver en bog, der samler rea-

liserede landskabsarkitekturprojekter fra hele Europa. Bøgerne er støttet af IFLA Europe – og dermed DL. Efterfølgeren til den seneste udgivelse *In Touch* er i støbeskeen, og vi vil opfordre DL's medlemmer til at lægge billet ind på at få et projekt med i den kommende bog. Se hvordan på www.landscapearchitectureeurope.com

Den danske tradition, uddannelse og politiske status – når det gælder landskabsarkitektur – bliver mødt med stor respekt og som noget særligt, når man taler med repræsentanter fra såvel de øvrige nordiske lande som de tidligere østbloklønde og sågar også de sydeuropæiske lande. Så selv om DL's internationale engagement kan synes lidt støvet, fjernet og EU-agtigt, så er det altså en vigtig del i forhold til at udveksle erfaringer og hjælpe hinanden med at løfte landskabsarkitekturen i Europa.

Anja Boserup Qvist, international delegat, DL og Karen Sejr, formand, DL

Indvielse af regnhaver i Middelfart

Torsdag den 10. oktober var medlemmer af Dansk Landskabsarkitektforening på tur til Middelfart for at være med til indvielse af syv regnhaver i Middelfart.

Som besøgende landskabsarkitekt var det en lærerig, inspirerende og fantastisk positiv oplevelse at se seks næsten ens matrikler (den syvende matrikel var en del anderledes end de øvrige). Haverne havde en meget forskelligartet indretning. Noget som de enkelte haveejere helt sikkert havde bibeholdt, endog forstærket.

Med enkle, smukke og meget effektive landskabsarkitektoniske løsninger blev denne forskellighed understreget. Løsninger på regnvandshåndtering, som sørger for, at matriklens eget vand bliver på (nabo-) matriklen, og i tilfælde af meget regn, fortsat håndteres uden brug af det traditionelle kloaksystem. En fornøjelse, både for øjet, for samvittigheden og for inspiration til fremtidens løsninger.

Regnhaverne i Middelfart er en del af Haveselskabets 4-årige udviklingsprojekt 'Intelligent brug af regnvand'. Projektet er støttet af VILLUMFONDEN med 9,8 mio. kr. I et unikt samarbejde mellem haveejere, kommuner og forsyningsvirksomheder skal projektet sikre, at de enorme investeringer, vi som samfund,

kommune og borgere skal gøre i klimatilpasning, skaber gode løsninger og merværdi.

Regnvand skal ikke i kloakken. Det gode kalkfrie danske regnvand er en ressource. Normalregn skal beholdes, dér hvor den falder til glæde og gavn, mens skybrud ledes hen, hvor vandet ikke gør skade.

I gennem halvdandet år har vi arbejdet med kommunen og borgerne i området igennem workshops og individuelle havebesøg sammen med et rådgivningsteam af eksperter inden for regnvandshåndtering', fortæller Ann Lilja, der er landskabsarkitekt i Haveselskabet.

Dette forløb har dels styrket det i forvejen gode naboskab og dels gjort det muligt at finde løsninger på tværs af skel.

Således ledes vand fra en matrikel, der ikke kan nedsive, til de to nabomatrikler i henholdsvis et frodigt blomstrende regnbed og en lavning i græsplænen, der samtidig fungerer som bålsted.

En i forvejen smuk og varieret have har fået en slynget rende sat i brosten, der leder vand til bunden af haven og videre ud i skoven. Én have har opsamling til vanding og fuglebad, der leder vandet videre i brede græsrender. Og i en af haverne er etableret en spiselig regnhave.

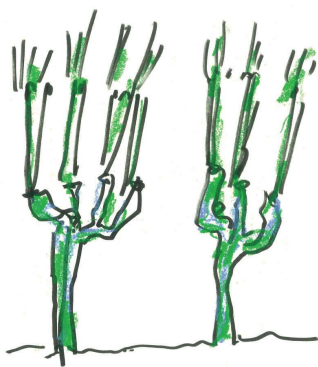
'Det har været min intention at skabe individuelle løsninger, der tilpasser sig den enkelte have og måden haven bliver brugt på. Således følger løsningerne sig til det udtryk haven har og fungerer også når det ikke regner', siger Ann Lilja.

Helle Post & Ann Lilja, bestyrelsesmedlemmer i Dansk Landskabsarkitektforening

Projektet er realiseret i samarbejde med Middelfart kommune, Middelfart Spildevand, borgere omkring Egevejs kvarteret, det rådgivende ingeniørfirma Niras, entreprenør Lars Voss aps samt entreprenør virksomheden SME a/s i Middelfart

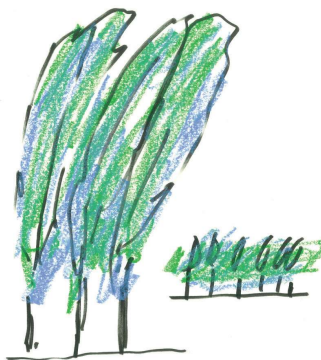
Runde fødselsdage

70 år: Torben Schønherr, 18. november
Jane Schul, 25. november
65 år: Anne Mette Østergaard, 28. november
60 år: Henning Looft, 10. november,
Jon David Pape, 7. december
50 år: Nané Køllegaard Pedersen, 18. december

RAJTAH - PIÉPUNTE

VD 7/4-09

FORPÅR - HÅR - PIÉPUNTE

VD 8/1/09

VD-08

Skitser, Vibeke Dalgas

LANDSKAB 7 2013

Ansv. redaktør

Annemarie Lund, landskabsarkitekt MDL
Arkitektens Forlag
Pasteursvej 14, 4. sal
DK-1799 København V
Telefon +45 26 21 06 33
landskab@arkfo.dk
www.arkfo.dk

Redaktionsudvalg

Jacob Fischer, Bjørn Ginman, Charlotte Horn, Liv Oustrup,
Anne Refshauge, Lulu Salto Stephensen, Martin Theill Johansen (suppleant).
Nordisk repræsentation: Malin Blomqvist, Finland; Ulla R. Pedersen, Island;
Nina Marie Andersen og Anne Tibballs, Norge; Camilla Anderson, Sverige

Korrektur

Tilde Tvedt

Annoncer

Steffen Petersen, sp@arkfo.dk
Lone Andersen, la@arkfo.dk
Telefon +45 32 83 69 69

Abonnementspriser 2013

I Danmark 930 kr. inkl. moms og forsendelse.
Norden, Grønland og Europa og resten af verden 584 kr.
Priser uden for DK er eksklusive moms og porto.
Løssalg 125 kr. inklusive moms, eksklusive porto.
Landskab udkommer 8 gange om året

Abonnement

Arkitektens Forlag Pasteursvej 14, 4. sal DK-1799 København V
Telefon +45 70 25 12 22 (10.00-12.00) Fax +45 32 83 69 41
Giro 9 00 31 34
abonnement@arkfo.dk

Udgiver

LANDSKAB udgives af Dansk Landskabsarkitektforening
i samarbejde med Arkitektens Forlag

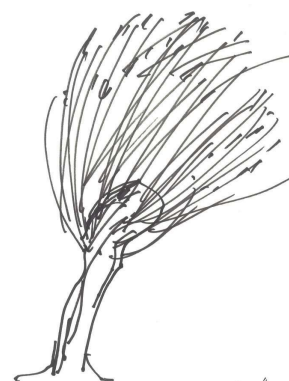
Reproduktion og tryk

Scanprint
Medlem af Danske Specialmedier
ISSN 0023-8066

Forside

Kronborg, Helsingør. Foto Jan Kofod Winther

- 185 Det lange, seje træk**
Annemarie Lund
- 186 Kronborg I – Slottet på pynten**
Ulla Strømberg
- 192 Kronborg II – Fra vand til land – og fra land til vand**
Ulla Strømberg
- 198 Kronborg III – den årvågne mæcen
– samtale med Hans Peter Svendler**
Ulla Strømberg
- 200 Kronborg IV – Jeppe Aagaards Andersens 'Livsprojekt'**
Ulla Strømberg
- 208 Kronborg V – realisering
– samtale med JUUL | FROST Arkitekter**
Ulla Strømberg
- 210 Kronborg VI – Slottet, Shakespeare og Hamlet**
Ulla Strømberg
- 212 Bogomtale**
Vibeke Dalgas: Landskaber – Nye skitser 2008-2012
- 213 Haven som tanke**
Torben Schönherr
- 214 Undskyld, hvor må jeg sidde?**
Ulla Strømberg
- 216 Summary**
Pete Avondoglio
- Notestof A74, A76, A78, A79**

VD. ØLAND 2013

DL, Dansk Landskabsarkitektforening Strandgade 27A, 1. DK-1401 Kbh K Tel. +45 33 32 23 54
 Formand er Karen Sejr
 Daglig leder er Lillian S. Thomsen dl@landskabsarkitekter.dk www.landskabsarkitekter.dk
 DL er medlem af Dansk Kunstnerråd,
 IFLA Europe, European Region of IFLA
 IFLA, International Federation of Landscape Architects

Dansk Landskabspris 2013 tildeltes
 Haveselskabets Have på Frederiksberg.
 Foto Nina Ewald

Dansk Landskabspris 2013

Prisen uddeles til steder/projekter under årets tema 'Stille steder'. Dette skal ses som en modvægt til tidens mantra om 'aktivisering', som har betydning, at vi – som skabere og som almindelige brugere af byens og landskabets rum – ofte møder rum der er overprogrammerede med sanseindtryk.

Juryen har indkaldt bud på steder af høj landskabsarkitektonisk kvalitet, der ikke nødvendigvis har nogen særlig funktion, og som enten lever et stille – måske ukendt – liv eller er steder, hvor man kan trække sig tilbage. Dansk Landskabspris 2013 har derfor både kunnet gå til nye projekter, hvor landskabsarkitekter viser nutidige bud på stille steder og til eksisterende stille steder, hvor staten, kommuner eller private gennem tiden har plejet og udviklet disse.

Juryen bag prisen modtog i juli forslag til prismodtagere. Blandt disse blev tre udvalgt som nominerede: Liebestunnel på Gendarmstien i Sønderborg Kommune, Haveselskabets Have på Frederiksberg og 'Udpegning af stille steder i Silkeborg Kommune'.

Juryen har i enighed valgt at dele prisen i en stor og en lille landskabspris.

Den store Landskabspris 2013 på 50.000 kr. går til Haveselskabet for Haveselskabets Have: Når man kommer til Frederiksberg Runddel og gerne vil besøge parken, er det ofte Frederiksberg Have, der står først for. Men for den opmærksomme er der i pladsens hjørne en låge. Lågen er ikke stor eller iøjnefaldende, men bag den gemmer sig en særlig have. Her er et univers af forskellige stilarter og tidbilleder. Her er noget for enhver smag. Gennem generationer har mange forskellige landskabsarkitekter præget havens karakter, så den i dag fremstår med mange tidbilleder – som et familiealbum fuld af minder – en eksempelsamling på bedre dansk haveskik. Haven er altid åben for nye tiltag, der uholdbart indgår i det samlede forløb, som en fortælling om udviklingen i dansk landskabsarkitektur i den lille skala.

Her er mulighed for at sidde og dvæle ved de kulturhistoriske, arkitektoniske og botaniske lag. Haverummene er som små verdener med et rigt varieret indhold, som gennem årtier har formidlet havegerningens glæder og nytteværdi. Haven er folkelig og uholdbart. Den kan bruges som ramme om forskel-

lige arrangementer – formelle og uformelle. Byens lyde er her selvfølgelig, men dæmpes af havens grønne fysiske afskærmning og dens rolige karakter. Haven står som en kontrast til de omkringliggende travle byrum og opfordrer til fordybelse.

Haveselskabets direktør Charlotte Garby udtaler: 'Det var en stor overraskelse at vinde dette års landskabspris, da puljen af nominerede bestemte alle var spændende projekter. Så jeg blev meget glad og, mest af alt, meget stolt over at juryen udvalgte Haveselskabets Have som vinder af årets tema 'Stille steder'. Det er en stor ære. Til trods for at haven naturligvis er åben for alle, er den nok ikke så kendt i vide kredse, men for de som kender stedet, er det en fredfyldt perle midt i mylderet på Frederiksberg. Et sted man kan trække sig tilbage til, og hvor man altid kan finde en rolig plet eller et stille rum. Haven er siden slutningen af 1800-tallet gået i arv gennem generationer af landskabsarkitekter, som hver har sat deres præg på haven og dens indretning. Der er rum som har en stærk historisk arkitektonisk forankring, og rum som forventes at forandre sig og afspejle moderne tider og strømninger. Jeg håber, at der kan blive lidt mere fokus på haven ved tildelingen af Landskabsprisen 2013, så flere får øjnene op for havens spændende kvaliteter.'

Den lille Landskabspris 2013 på 10.000 kr. gik til Silkeborg Kommune for strategien 'Udpegning af stille steder i Silkeborg Kommune': Silkeborg kommune er begunstiget med mange skønne naturområder. Der er ved præmieringen lagt vægt på, at man i kommuneplan 2013-25 har formuleret retningslinjer for udlagte stille områder. Et fokus, der respektfuldt bygger på eksisterende naturværdier. Intentionen er, at naturens lyde fortsat dominerer områderne, som derfor ikke må forstyrres af støjende og lysforurenende aktiviteter. En sådan klar og prioriteret indsats er forbilledlig for den øvrige kommunale planlægning. Ikke alle kommuner kan reservere 1/6 af arealerne til stilleområder, men Silkeborg kommune går her foran med et tydeligt eksempel.

Dansk Landskabspris uddeles i fællesskab af organisationerne KPN, Kommunale Park- og Naturforvaltere, DL, Dansk Landskabsarkitektforening og DANSKE ARK, Danske Arkitektvirksomheder.

Juryen bestod i 2013 af Sten Himmer, parkforvalter, Odense Kommune (KPN), Jacob Fischer, kreativ direktør for GHB Landskabsarkitekter (DANSKE ARK) og Bo Holm-Nielsen, partner i ZoffmanHolm Landskabsarkitekter(DL), i år suppleret med Hanne Wiemann Nielsen, byplanlægger, ph.d.-stipendiat, arkitekt MAA og Mads Gamdrup, fotograf og billedkunstner.

Temadag om klimaforandringer

Europas førende ekspert i urbane vandløsninger kommer til Vallensbæk. Hør Alexander Rohe fra det prisbelønnede tyske Atelier Dreiseitl fortælle om potentialet i byernes regnvand omsat til funktionelle arkitektoniske løsninger, når Lajers, Delux Denmark samt Dansk Landskabsarkitektforening inviterer til inspirerende temadag om klimaforandringer.

Atelier Dreiseitl beskæftiger 80 medarbejdere fordelt på kontorer i Singapore, Beijing og Überlingen i Sydtykland og har mange prisbelønnede projekter i vandhåndtering på sit CV. Herunder et vandspejl og kanalanlæg på Potsdamer Platz i Berlin, vandstrategi for Singapore by med den 60 hektar store Sishan Ang Mo Kio Park og de blå og grønne features i Tianjin-kulturparken uden for Beijing.

Torsdag den 7. november 2013 kl. 15 - 18 i House of Dreams, Vallensbækvej 63, Vallensbæk.

Tilmelding til anne.lajer@mail.dk

Arrangement om LAR i Ruhr distriktet

Dansk Landskabsarkitektforening inviterer til lysbilledshow om lokal afledning af regnvand i Ruhrdistriktet. Bestyrelsesmedlemmerne Ann Lilja og Bo Holm-Nielsen vil fortælle om studieturen til Tyskland, som blev afholdt tidligere på året i et samarbejde med Dansk Byplanlaboratorium.

Arrangementet afholdes den 19. november 2013 kl. 16.30 på Københavns Universitet, Rolighedsvej 23, Frederiksberg
 Inf. www.landskabsarkitekter.dk

Udgivelsesplan LANDSKAB

Nr. 8. Udkommer 13. december
 Nr. 1. Deadline 14. december, udk. 14. februar
 Nr. 2. Deadline 28. januar, udk. 28. marts
 Nr. 3. Deadline 28. februar, udk. 28. april

DET LANGE, SEJE TRÆK

Annemarie Lund

Kronborg med omgivelser er denne gang hovedhistorien – en omfangsrig og omfattende beretning om et kvart århundredes vedholdenhed for at få bortrenset og fjernet flere århundreders 'tilsanding', opfyld og udbygning omkring forsvarsanlægget.

Ulla Strømberg udreder både slottets historie, de tidskrævende og omstændelige politiske processer som såvel mæceners og fagfolks lange seje træk hen imod det, vi i dag så smukt kan se. Jan Kofod Winthers luftfotos af før- og eftersituation i hhv. 2008 (s. 191) og 2013 (bl.a. forsiden) sammenholdt med diagrammatiske planer (s. 209) af før og nu – med indtegning af den tidligere kajkant – giver straks et godt overblik.

For når man står på stedet, ser det 'bare' indlysende klart og rigtigt ud, og man realiserer sig næppe, hvor store ændringer der egentlig er sket – fra vand til land og fra land til vand.

Ulla Strømberg opsummerer, 'Det tog 28 år, tre borgmestre, flere miljøministre, boligministre og kulturministre, før projektet Kulturhavn Kronborg med, hvad dertil hører, er ved at nå i mål. I mellemtiden har omverdenen afprøvet en hel del af de ideer, som er blevet diskuteret i de forskellige lokale fora, fra kommunalbestyrelse, tekniske udvalg, kulturudvalg til nedsatte ekspertgrupper, åbne og indbudte konkurrencer samt – hvad vi ikke ved så meget om – samtaler blandt embedsmænd og overvejelser omkring fondsbestyrelsesbordene hos både Realdania og A.P. Møller Fonden, to af de største ikke-offentlige bidragsydere til området.'

Kulturhavn Kronborg er såvel det overordnede som det underliggende landskabs- og havneprojekt, betinget af skibsværftets ophør i 1980'erne og dermed en stor, tom bygningsmasse. Hermed opstod muligheden for til dels at genetablere den oprindelige fortifikation rundt om Kronborg Slot. En mulighed, der blev politisk og økonomisk realistisk, da der ydermere kom kontakt mellem Helsingør Kommune og fonden Realdania.

Landskabsprojektets primære sigte har været at forbinde Kronborg Slot og Helsingør by og samtidig at tydeliggøre udsynet fra by til slot og fra slot til by.

Et hovedelement er 'genskabelsen' af Scholtens ravelin, som blev bygget omkring 1700, men amputeret ved skibsværftets gentagne udvidelser gennem i 1800-tallet og i 1882 med værftets nye halvø i havnebassinet helt udraderet. Jeppe Aagaard Andersens landskabsprojekt genindfører ravelinen præcis på det oprindelige sted og størrelsesmæssigt i overensstemmelse med den tidligere, nu benævnt von Scholtens ravelin. Men ikke som en historisk rekonstruktion, tværtimod som en nutidig, stram og klar arkitektonisk fortolkning. Samtidig er både værftshalvøen og en større vej langs Kronværket blevet gravet væk. Jeppe Aagaard Andersen valgte perioden 1818-21, hvor forsvarsanlægget var mest intakt, som udgangspunkt.

Ikke spor forkert fremhæver Ulla Strømberg arbejdet med Kronborg som Jeppe Aagaard Andersens 'livsprojekt'; han og hans tegnestue har jo på den ene eller anden måde arbejdet med Kronborg-området siden 1987 og frem til i dag – og i perioder helt mod alle politiske odds.

Jeppe Aagaard Andersen formulerer sit syn på transformation på denne måde: 'at restaurere er at forenkle. Fortiden skal blive lettere at forstå, nemmere at vedligeholde og simpleere at forholde sig til. Her i Kulturhavnen er det vandet, der har hovedrollen, og kanterne, der tegner projektet'.

En vigtig intention med projektet har været at få meget mere vand i hele området og vand mellem middelalderbyen og Kronborg, så fortifikationen klart ses inde fra Helsingør. Jeppe Aagaard Andersens idé har fra starten været, at man skulle kunne se 'aftryk' af von Scholtens ravelin. Derved kunne man også genskabe voldgraven om Kronværket.

Vandrummet er således blevet det bærende element, og der er nu klare afgrænsninger og præcise markeringer af henholdsvis land og vand. Og vandrummet har ovenikøbet den åbenlyse fordel, at det ikke kan indtages af biler, men gerne af både nye og gamle skibe, der derved vil sikre, at her fortsat er en levende havn. *AL*

KRONBORG I – SLOTTET PÅ PYNTEN

Ulla Strømberg

Hendrick Cornelius Vroom (tilskr.): Hollandske og danske orlogsskibe ved Kronborg. Ca. 1620. Helsingør Byhistoriske Arkiv
Hendrick Cornelius Vroom (attributed.): Dutch and Danish naval ships at Kronborg. Ca. 1620. Helsingør Byhistoriske Arkiv

Allerede i 1300-tallet lå en fæstning på den markante pynt *Ørekrog* på det smalleste sted ved havet med Øresund mod syd og Kattegat mod nord. Danmark beherskede begge sider af Sundet, og på modsatte kyst fandtes fra 1100-tallet *Kärnan*, et fæstningsværk, hvor ruinerne stadig findes, mens det nuværende tårn er fra 1300-tallet.

Sundtolden blev indført i 1429 som den afgift, fremmede skibe skulle erlægge for at sejle igennem det danske stræde. Fra da af var stedet velkendt af alle sejlen. I 1857 måtte Danmark opgive denne indtjeningsmulighed, og slottets strategiske plads mistede sin betydning.

Omkring 1429, under Erik af Pommern, kendes borgen *Krogen*, som i slutningen af 1500-tallet både bygningsmæssigt og forsvarsmæssigt er for ringe til at kunne huse kongemagten. Frederik 2. bygger fra 1573-85 oven på murene af *Krogen* et slot, i tidens renessancestil, i fire fløje, 80 x 80 meter og med tårne, spir og skulpturer smukt placeret i nicher på facaden. Andre steder i Europa var man på dette tidspunkt bevidst om, at de siddende fyrster skulle have pragtslotte, der understregede deres status. Derfor adskiltes de direkte militære anlæg i isolerede citadeller, men Frederik 2. fortsatte med at blande de to funktioner. Dermed fik Kronborg et mindre

voldanlæg mod havet og ind mod land, mens både facaden mod nord og den indre slotsgård, samt ikke mindst interiørene, levede op til kongens værdighed. Første gang, betegnelsen *Kronborg* anvendes, er i 1577 under Frederik 2.

I 1629 brænder store dele af slottet; dog undslap slotskirken flammerne, og Chr. 4. vælger at genopføre slottet, som det var. I 1658 kan jordvoldene ind mod land ikke modstå svenskernes angreb, som efterfølgende udtaget et markant krigsbytte i form af gobeliner og det store, kunstnerisk udførte springvand i slotsgården. Hurtigt efter fredsaftalen i 1658, hvor Danmark må afstå Skåne, Hal-

Kronborg set fra vandsiden. Foto Jeppe Aagaard Andersen Kronborg seen from the Sound. Photo Jeppe Aagaard Andersen

land, Blekinge (og Bornholm), opstår ønsket om at udvikle slottets forsvar, og den stort tænkte plan om et forsvarsværk, *Kronværket*, gennemføres i årene omkring 1690. Det betyder, at slottet nu får et sindrigt, dobbeltbundet forsvarsværk, bestående af bastioner, voldgrav og raveliner, dvs. mindre øer i voldgraven. Flere udenlandske specialister hidkaldes for at sikre Kronborg, bl.a. von Scholten. I 1700-tallet kommer forsvarsværket dog slet ikke i anvendelse, men udbygges alligevel yderligere med et større glacis, som er et fladt område, der ligger op til de første bastioner.

Allerede under Chr. 4. mister kongemagten interesse for slottet som bolig. Militæret

inddrager nu lidt efter lidt også selve hovedslottet – først til de højere officerer, men fra 1785 er slottet en regulær del af Kronborgs kaserne. Således bliver kirken lukket og transformeret til krudtmagasin og siden anvendt som fægtesal, men heldigvis blev inventaret ikke destrueret. Dansesalen, eller festsalen, som den også kaldes, blev til kornmagasin i to etager. Kronborg var nu et stærkt fæstningsværk, men blev aldrig afprøvet i praksis, heller ikke under Englandskrigene, simpelthen fordi kanonerne på land ikke kunne nå de engelske skibe, som sejlede helt op under den svenske kyst. Alligevel foretages igen en række ændringer på fæstningsværket omkring 1821,

hvor hovedindgangen til Kronborg fra nu af bliver via Würtembergers ravelin.

I 1915 åbner Handels- og Søfartsmuseet på selve slottet. Knap ti år efter forlader militæret slottet, men ikke området. En gennemgribende renovering sættes i gang, og i de følgende år bliver slottet en turistattraktion, mens militæret dog indtil 1991 fortsat bebor de omgivende bygninger. Først på dette tidspunkt bliver der fuld dispositionsret over slot og fæstningsværk, hvilket medfører, at ideer og planer griber om sig, og indsatsen honoreres med UNESCO's anerkendelse af området i 2000 som 'Verdenskulturarv'.

Ulla Strømberg, kulturjournalist, mag.art.

TIDSOVERSIGT KULTURHAVN KRONBORG – KRONBORG, HAVNEN OG HELSINGØR BY

1200-tallet – Sct. Olai Kirke bygges

1312-13 – Kärnan i Helsingborg bygges

1420'erne – Erik af Pommeren bygger Krogen

1426 – Helsingør by opstår

1429 – Øresundstolden indføres, ophører i 1857, Sct. Mariæ Kloster, karmelitterklostret bygges

1534-59 – Christian 3.

1559-88 – Frederik 2.

1573-85 – På fundamentet af Krogen bygger Frederik 2. Kronborg med bastioner

1577 – Første gang betegnelsen Kronborg anvendes

1588-1648 – Christian 4.

1601-02 – William Shakespeares nye tragedie Hamlet, Prince of Denmark

1629 – Kronborg Slot brænder

1629 – Bymur opføres uden om Kronborg

1630 – Mindre havn uden for slottet påbegyndes

1630'erne – Christian 4. lader slottet genopføre, som det var

1648-70 – Frederik 3.

1658 – Svenskerne indtager Kronborg, kanontårnet mister kuppel

1659 – Svenskerne forlader Kronborg

1660'erne – Forsvarsværket udbygges

1667 – Helsingør Havn færdigbygges

1670-99 – Christian 5.

1688 – Brigader Jobst Scholten indkaldes som specialist i fæstningsværker

1688 – Prins Ferdinand Wilhelm af Württemberg leder soldaterne,

der bygger forsvarsværket

1688-98 – Kronværket bygges

1699-1730 – Frederik 4.

1715 – Det samlede Kronværk med ydre raveliner står færdigt

1730-46 – Christian 6.

1746-66 – Frederik 5.

1766-1808 – Christian 7.

1767 – Helsingør Havn etableres

Foto Jeppe Aagaard Andersen Photo Jeppe Aagaard Andersen

Gammelt og nyt. Yderst til højre ses figuren 'Han' i rustfrit stål af kunstnerduoen Elmgreen og Dragset.

Foto Susanne Grunkin, JUUL | FROST ARKITEKTER

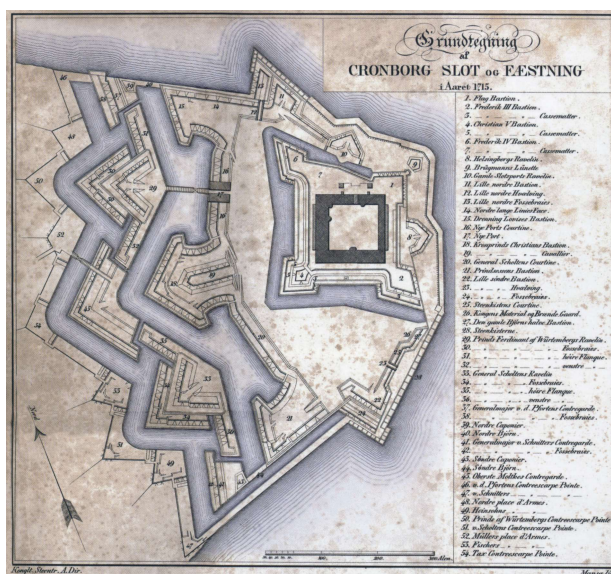
Old and new. To the far right is the 'Han' sculpture by the artist couple Elmgreen and Dragset.

Photo Susanne Grunkin, JUUL | FROST ARKITEKTER

1785 – Selve Kronborg Slot bliver kaserne
1801 – Kanonerne kan ikke nå den engelske flåde på vej gennem Sundet
1808-39 – Frederik 6.
1816 – I 200-året for Shakespeares død opføres Hamlet af amatører i det tidligere kanontårn, senere telegraftårn
1821-23 – Nye ændringer på Kronværket, hovedadgang til Kronborg via Württembergs ravelin, fjernelse af contregarder og indrykning af de yderste volde
1821 – Udvidelse af Helsingør Havn ved forlængelse af Søndre mole
1835 – Kronborg nedlægges som fæstning
1841 – Træskibsværk i Helsingør Havn
1843 – Genskabelse af slotskirken med det gamle, originale inventar
1857 – Sundtolden ophæves, Helsingør mister en del af sit handelsliv
1862 – Helsingør Havn udbygges – dele af glaciset og Scholtens ravelin forsvinder
1882 – Helsingør Jernskibs- og Maskinbyggeri oprettes i Helsingør Havn, lukker 1983
1882 – Helsingør havn udbygges, resten af Scholtens ravelin fjernes til fordel for havnebassin og en værftshalvø
1907 – Opstilling på Kronborg af gipsfiguren Holger Danske – af billedhuggeren Pedersen-Dan
1915 – Handels- og Søfartsmuseet åbner udstilling på Kronborg Slot
1916 – I 300-året for Shakespeares død opfører Det Kongelige Teater Hamlet på bastionerne på Kronborg
1925 – Militæret forlader hovedslottet
1925-35 – Restaurering af slottet, genskabelse af oprindelige rum og sale
1937 – Første internationale Hamletspil på Kronborg
1939-40 – En hel husrække i Strandgade nedrives
1950'erne – Helsingør Skibsværft har 3.500 ansatte; byens førende arbejdsplads
1983 – Helsingør Skibsværft lukker
1984 – Avisartikel om retablering af Scholtens ravelin v. prof. H. Bonnesen
1985 – Særudstilling på slottet i anledning af 400-året; 269.667 besøgende
1987 – Helsingør Kommune udskriver offentlig idékonkurrence om Helsingør Havnefront (i dommerkomiteen politikere og arkitekter) – kun forslag med ny bebyggelse præmieres
1988 – Christian 4.-året med æresudstilling; 214.596 besøgende på Kronborg
1989 – By- og byggeprojekt på værftsgrunden, som Helsingør Kommune og den daværende Planstyrelse kunne acceptere med både boligbebyggelse og retablering af Scholtens ravelin
1989 – Projekt fremlagt af Lauritzen-koncernen – udarbejdet af Hvidt og Mølgaard – med boligbebyggelse og butikcenter, men uden genskabelse af Scholtens ravelin og andre udenværker
1990 – Forslag til bebyggelsesmuligheder på Helsingør Værft udarbejdet af Skaarup og Jespersen
1990 – Uopfordret forslag vedr. værftsbygningernes genanvendelse af arkitekt Mikael Krøll
1990, marts – Møde mellem borgmesteren i Helsingør og miljøminister Lone Dybkjær, Radikale Venstre
1990, juni – Lone Dybkjær svarer borgmesteren og åbner debat i Berlingske Tidende med officielt nej til bebyggelse på værftsområdet. Kronborg skal frilægges og Scholtens ravelin genetableres
1990 – Rapport bestilt af Helsingør Værft A/S vedr. forureningsgraden af jorden
1990 – Det åbne Kronborg – Forslag til helhedsplan for Helsingør – uopfordret oplæg fra fem yngre arkitekter, bl.a. Jeppe Aagaard Andersen
1991 – Staten (militæret) forlader endegyldigt Kronborg

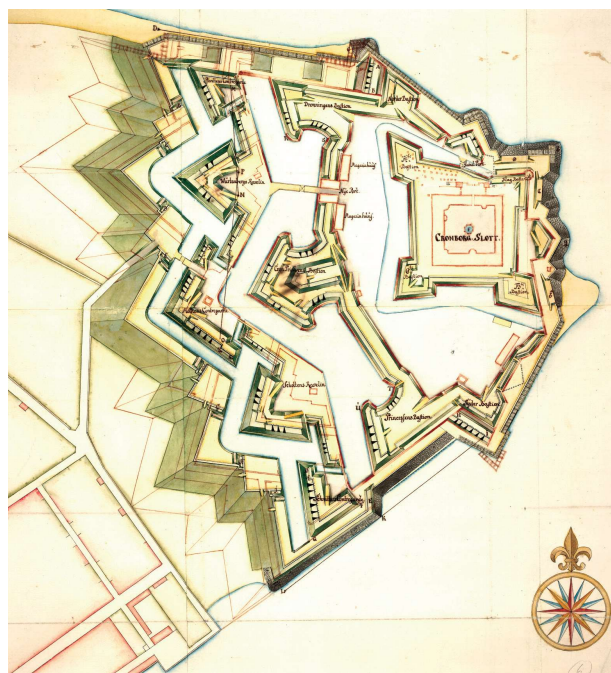
1992 – Rapport med konsekvensberegninger vedr. to modeller med retablering af Scholtens ravelin, pris ca. 150 mill. kr.
1995-96 – Arbejdsgruppe med Rigsantikvar Olaf Olsen som formand – rapport: Kronborgs fremtid! Går ikke ind for retablering af Scholtens ravelin
1995 – Nedrivning af bygninger på den ydre del af værftsområdet
1995 – Helsingør Kommune overtager værftshalvøen fra staten, hvorefter Helsingør Kommune ejer hele værftsområdet.
1995 – Første ideer om et maritimt museum (flyttet fra Kronborg) til værftsområdet
1995 – Helsingør Kommune nedsætter arbejdsgruppe med primært embedsmænd vedr. værftsarealets fremtid. Rapport udkommer september 1996
1996 – Hamlet Sommer-arrangementer i stor stil påbegyndes og betales af Helsingør Kommune
1996 – 199.451 besøgende på slottet
1997 – Rapport: Værftet – et center for maritime aktiviteter
1999 – Fire, af kommunen indbudte, arkitektfirmaer giver bud på udnyttelse af værftsområdet med og uden retablering af ravelinerne: Boje Lundgaard m.fl., Henning Larsens tegnestue, Sven-Ingvar Andersson m.fl. og Jeppe Aagaard Andersen
2000 – Kronborg optages på UNESCO's World Heritage List
2002 – Helsingør Kommune indbyder til arkitektfirmaer til at se på havnens fremtid – det ene er Jeppe Aagaard Andersen
2003 – Helsingør Kommunen udarbejder to parallelt kørende lokalplanforslag om området
2003 – Realdania går ind i landskabsprojektet med Jeppe Aagaard Andersen som arkitekt
2005 – Åben projektkonkurrence vedr. omdannelse og udbygning af det tidligere værftsmiljø med henblik på et nyt kulturcenter – Kulturværftet
2006 – 1. præmie til AART A/S, Aarhus for et nyt kulturværft, som åbner i 2010
2006 – Rapporter om muligheden af at lægge Søfartsmuseet ned i tørdokken
2007 – Efter flere åbne borgermøder udsender kommunen et idékatalog vedr. Kulturhavn Kronborg, Kulturværftet og Hovedbibliotek samt museum
2007 – BIG vinder 1. præmie i indbudt konkurrence om nyt søfartsmuseum i tørdokken fra 1953. Forventet åbning i 2010
2010 – Kulturværftet åbner med hovedbibliotek, stor sal, mindre sal og café – finansieret af Helsingør Kommune
2012 – Han, figur af Elmgreen og Dragset, opstilles i Kulturhavnen – finansieret af Statens Kunstfond og Helsingør Kommune
2013, maj – Kulturhavn Kronborg åbner officielt, primært finansieret af Realdania – samt Helsingør Kommune og staten
2013, oktober – M/S Museet for Søfart åbner i tørdokken – privatfinansieret

Tv. Kobberstik fra Braunius' værk: *Theatrum Urbium*. Ca. 1585-86. Helsingør Byhistoriske Arkiv
 Herover: Grundtegning af Cronborg Slot og Fæstning, 1715. Som kobberstik i M.C. Arnholtz: *Cronborg Slots og Fæstnings Historie*, 1836. Blå farve senere indlagt
 Herunder: *Cronborg Fæstning. Opmåling af S.C. Gedde*, dateret 16. december 1749. Rigsarkivet
 Left. Engraving from Braunius' work: *Theatrum Urbium*. Ca. 1585-86. Helsingør Byhistoriske Arkiv
 Top. Plan of Cronborg Castle fortress, 1715. Engraving from M.C. Arnholtz: *Cronborg Slots and Fæstnings Historie*, 1836. Blue color added later
 Below. *Cronborg Fortress. Survey by S.C. Gedde*, dated December 16, 1749. National Archives

Anvendt litteratur

- Futagava, yukio (red.): *BIG Bjarke Ingels Group Recent projects*. 2012
- Det åbne Kronborg. Forslag til Helhedsplan for Helsingør. 1990
- Det åbne Kronborg. Genskabelse af Kronborgs åbne omgivelser. 1990
- Handels- og Søfartsmuseet: *Værftet – et center for maritime aktiviteter*. 1997
- Handels- og Søfartsmuseet: *Dok I. Helsingør Havn. Tilstandsvurdering*. 2006
- Helsingør Dagblad. *Kronborg Slot og Helsingør gennem 400 år. Særtryk*. 1985
- Helsingør Kommune: *Helsingør Havnefront. Idekonkurrence*. (1988) u.a.
- Helsingør Kommune: *Rapport fra Arbejdsgruppen om den fremtidige anvendelse af værftsarealet i Helsingør*. 1996
- Helsingør Kommune: *Arkitektonisk undersøgelse af værftsarealets muligheder*. 1999 (De enkelte forslag fra henholdsvis Jeppe Aagaard Andersen, Henning Larsens Tegnestue, Lene Tranberg og Boje Lundgaard, Sven Ingvar Anderssons Tegnestue og Arkos Arkitekter. individuelt indbundet)
- Helsingør Kommune: *Planstrategi. Byrådets forslag til Planstrategi, 2004-16*. 2. juni 2003.
- Helsingør Kommune: *Orientering om Forslag til Lokalplan 1.101 og forslag til lokalplan 1.102*. 2003
- Helsingør Kommune: *Lokalplan 1.101. Frilægning af Kronborgs omgivelser og indretning af den bynære havn. Forslag af 16.6*. 2003
- Helsingør Kommune: *Lokalplan 1.101. Byrådet 19. april 2004*
- Helsingør Kommune: *Kulturværftet. Konkurrenceprogram*. 2005
- Helsingør Kommune, Slots- og Ejendomsstyrelsen og Realdania: *Nyt kulturområde i Helsingør*. 2005
- Helsingør Kommune: *Kulturværftet i Helsingør. Dommerkomiteens betænkning*. 2006

Kronborg, 2008. Luftfoto Jan Kofod Winther Kronborg, 2008. Aerial photo Jan Kofod Winther

- Helsingør Kommune: Idékatalog. Ideer, forslag og ønsker til Kulturhavn Kronborg, Kulturværftet og det nye Hovedbibliotek. 2007*
- Helsingør Kommune: Kulturhavn, Kronborg, Kulturværftet og Søfartsmuseet. Kommuneplantillæg nr. 14. Lokalplan 1.119. Forslag af 26.2. 2007*
- Helsingør Kommune: Planstrategi, 2008-2019 og lokal agenda 21-strategi. (2008) u.a.*
- Helsingør Kommune: Kronborg. Kommuneplantillæg nr. 17. Lokalplan 1.121. Forslag 10.3.2008*
- Helsingør Kommune: Forslag til Kommuneplan. 2009-20. 2009*
- Helsingør Kommune: Forslag til Kommuneplan, 2009-20. Borgeravis. 2009*
- Helsingør Kommune: Helsingør Havn – Kulturhavn Kronborg. (2009) u.a.*
- Helsingør Kommune. Planstrategi. 2011-23. 14. s. (2011) u.a.*
- Helsingør Kommune: Kulturkanon. 2012*
- Helsingør Kommune m.fl. Nye Kulturoplevelser ved Kronborg og Helsingør Havn. (2012) u.a.*
- Helsingør Værft: Helsingør Værftsgrund. Forureningsundersøgelse. 1990*
- Krøll, Mikael: Forslag til nyskabelse af det gamle værftsområde i Helsingør. U.a.*
- Kulturværftet i Helsingør. Dommerkomiteens betænkning. 2006*
- Langberg, Harald: Kronborgs Bygningshistorie. 1985*
- Leth, André: Kronborg. 1960*
- Madsen, Lars Bjørn og Kenno Pedersen: Mellem Helsingør og Kronborg. 2005*
- Myndighedsgruppen: Konsekvensberegninger af modeller for Helsingør værftsareal. 1992*
- Norn, Otto: Kronborgs Bastioner. 1954*
- Pedersen, Kenno: Christian den Femtes Helsingør. 1996*
- Pedersen, Kenno: William Shakespeares Helsingør. 1996*
- Selskabet til bevarelse af gamle bygninger i Helsingør: Huse i Helsingør. 1990*
- Slots- og Ejendomsstyrelsen: Kronborgs Fremtid. 1996*
- Slots- og Ejendomsstyrelsen m.fl.: Nyt kulturområde i Helsingør. Kulturværftet, Kronborg og Kulturhavn Kronborg. 2005*
- Weiss, Kristoffer Lindhardt og Kjeld Vindum: Den ny bølge i dansk arkitektur. 2012*

KRONBORG II

– FRA VAND TIL LAND – OG FRA LAND TIL VAND

Ulla Strømberg

Der er i Danmark et gammelt Slot, som hedder Kronborg, det ligger lige ud i Øresund, hvor de store Skibe hver Dag seile forbi i hundredviis, baade engelske, russiske og preussiske; og de hilse med Kanoner for det gamle Slot: »bum!« og Slottet svarer igjen med Kanoner: »bum!« for saaledes siges Kanonerne »god Dag!« »mange Tak!« – Om Vinteren seile der ingen Skibe, saa ligger Alt med Is lige over til det svenske Land, men det er ordenlig ligesom en heel Landevei, der vaier det danske Flag og det svenske Flag, og danske og svenske Folk siges hinanden: »god Dag«, »mange Tak!« men ikke med Kanoner, nei med venligt Haandtag, og den ene henter Hvedebrød og Kringler hos den anden, for fremmed Mad smager bedst. Men Pragten i det Hele er dog det gamle Kronborg.... (H.C. Andersen. Eventyret Holger Danske, 1845)

Luftfoto Jan Kofod Winther Aerial photo Jan Kofod Winther

Kronborg Slot er statens ejendom og i dag administreret af Styrelsen for Slotte og Kulturejendomme under Kulturministeriet med Louise R. Moos som slotschef – et job hun har varetaget siden 2008. I 1995 nedsattes en arbejdsgruppe for bl.a. at få det prægtige slot anerkendt som 'verdensarv'. Det lykkedes, og så tog planerne fart. Finansministeriet sikrede økonomien til transformationen fra slumrende slot til en kulturattraktion med, hvad dertil hører af også praktiske detaljer, såfremt en kvart til en halv million besøgende skal forbi om året. Pris ca. 250 millioner kroner over en periode af 12 år – betalt af staten via det tidligere Slots- og Ejendomsstyrelsen. Officielt er projektet afsluttet, men det fortsætter faktisk til 2020, hvor de fleste delmål i den ambitiøse plan, som også vedrører formidling, vil være nået

Den 25. maj åbnede Kulturhavn Kronborg officielt. Det nyanlagte udendørsområde Kulturhavn Kronborg når dermed at blive tredje skridt på vej mod en gennemførelse af den store vision: Helsingør som et internationalt kulturelt sted, hvor først Kronborg Slot og siden Kulturværftet har afsluttet deres projekter. Sidste hurdle var åbningen af M/S Museet for Søfart omkring den gamle tørdok, mens Kulturværftet i tre af de gamle værftsbygninger allerede fra 2010 har været i gang som hovedbibliotek, spillested m.m. Kronborg Slot har ligeledes i de seneste år gennemgået en udvikling og er nu revitaliseret som kulturattraktion med den nye Styrelse for Slotte og Kulturejendomme (SLKE) bag.

De mange forskellige projekter og initiativer har i de seneste mange år krydset hinanden, men her i 2013 synes det som om, det skal lykkes at bringe alt i mål – herunder også byens andre kulturinstitutioner, som ikke må tabes af sigte: HamletScenen, Helsingør Museer og Toldbygningen. Et samlet anlægsbudget på ca. 1,2 milliard kroner er stillet til rådighed via tilskud næsten ligeligt fordelt imellem staten, Helsingør Kommune, Realdania og en række private, maritime fonde – med ca. en fjerdedel fra hver.

Kommunen, byen og slottet

Kronborg Slot kan i dag ses fra alle verdenshjørner. En halv regnskov er igennem de seneste år fældet i området omkring Kronborg – og ligeså mange træer er sikkert gået til alle de tryksager, som ikke mindst Helsingør Kommune og Kulturstyrelsen i de seneste 20 år har udsendt for på demokratisk vis at orientere om, hvad der kunne og måske skulle ske omkring slottet og havnen.

Kronborg Slot har altid været et imponerende bygningsværk, mens Helsingør by igennem tiderne har været en charmerende købstad med de op- og nedture, som hører sig til. Heldigvis har byen i de seneste årtier forstået at passe på sine historiske bymiljøer og nået til den erkendelse, at kultur og kulturhistorie kan være en nyttig løftestang, når det gælder at fremtidssikre en bys virkelyst og renommé.

Da Kronborg i 2000 kom på UNESCO's liste over *World Heritage*, blev stat, kommune og resten af verden yderligere opmærksomme på det unikke sted med slot, bastioner, hav, havn, by samt en tidligere stor arbejdsplads, det nedlukkede skibsværft. Nu skulle det være slut med at diskutere og skrive oplæg og holde borgermøder, som ikke blev fulgt til dørs. Nu måtte der handling til, og alt skulle samordnes og sikres i en helhedsplan, som de forskellige interessenter kunne støtte op om. Men først lidt efter lidt opstod de helt konkrete ideer om et rekreativt område ved vandet, et kulturværft med bibliotek og sal samt et søfartsmuseum under jorden.

Ud over det finansielle, som der tilsyneladende nu er styr på, må man i dag rose først og fremmest kommunen og dernæst de andre parthavere for, at det er lykkedes at samarbejde, samordne og i sidste ende samstemme de forskellige drømme og ideer. Det har nemlig aldrig i denne gesjæftige by skortet på ideer og tanker i mange retninger – det vidner både rapporter, idéoplæg og ikke mindst planstrategier og lokalplaner om. Men der skal også være vilje til at nå fælles fodslag og måske gå på kompromis på vejen derhen.

Kulturhavn Kronborg – fra værft til nyt byrum

Kulturhavn Kronborg er det overordnede og også underliggende landskabs- og havneprojekt, som i flere årtier har rumlet i Helsingør. Da det tidligere skibsværft blev nedlagt i 1980'erne, stod mange bygninger tomme. Flere så mulighed for at genskabe den oprindelige fortifikation rundt om Kronborg Slot, som i anden halvdel af 1800-tallet var blevet deformeret på grund af statshavnens udvidelse og skibsværftets vokseværk. Da Kronborg Slot ved årtusindeskiftet kom på UNESCO's verdenskulturarvliste, og Fonden Realdania opstod året efter, var der et nyt forhandlingsgrundlag. I 2003 kom kontakten imellem kommunen og fonden Realdania. Nu blev det pludselig både politisk og økonomisk mulighed for at gennemføre et projekt, der via genskabelsen af den gamle Scholtens ravelin kunne få slot og by til at hænge sammen.

Kulturhavn Kronborg – 2013, et landskabsprojekt af Jeppe Aagaard Andersen – finansieret af Realdania, Helsingør Kommune og staten. Kulturhavn Kronborg er et partnerskab, hvor det samlede budget på 291 mill. kr. dækkes således: Realdania: 213 mio. kr., Helsingør Kommune: 52 mio. kr. og Styrelsen for Slotte og Kulturejendomme (SLKE, tidligere Slots- og Ejendomsstyrelsen, SES): 26 mio. kr. Landskabsarkitekt Jeppe Aagaard Andersen har skabt projektet og har været bygherrerådgiver i samarbejde med Cowi. Totalentreprisen vandt Per Aarsleff A/S med rådgivende ingeniører Niras og arkitektfirmaet Juul | Frost som underrådgivere. Hovedformålet for landskabsprojektet har været at forbinde Kronborg og byen Helsingør og samtidig tydeliggøre Kronborgs fortidige og nutidige pragt ved at skabe udsyn fra by til slot og fra slot til by. Projektets hovedelement er genskabelsen af Scholtens ravelin, som blev udformet omkring 1700. I slutningen af 1800-tallet forsvandt ravelinen bid for bid ved skibsværftets udvidelse. I 1882 fik værftet en ny halvø i havnebassinet, og ravelinen var væk. Den nye ravelin er størrelsesmæssigt i overensstemmelse med den gamle, men er ikke historisk rekonstrueret, tværtimod er det en nutidig, arkitektonisk fortolkning, som dog ligger præcis på det oprindelige sted. Arealet er 4.500 kvm. Ved anlæggelsen af den nye ravelin er både værftshalvoen, en parkeringsplads og en større vej ved Kronværket gravet væk. Foran Kulturværftet er der skabt en plads med udfoldelsesmuligheder og adgang til nye kajer. Samtidig er Kongekajen udvidet og giver derved en bedre adgangsvej fra stationen til Kulturhavnen. Det gamle Kronværk er blevet frilagt. Voldgrav og haveløb omkring ravelinen bliver nu markeret tydeligere. Også det gamle glacis, som strakte sig mod nord, er blevet genskabt

Nyt trædæk – og Kulturværftet.

Foto Susanne Grunkin, JUUL | FROST ARKITEKTER

New wood deck – and Kulturværftet.

Photo Susanne Grunkin, JUUL | FROST ARKITEKTER

Realdania, Helsingør Kommune og Kronborg Slot (staten) gik sammen om projekt Kulturhavn Kronborg, hvor landskabsarkitekt Jeppe Aagaard Andersen stod for Kulturhavn Kronborg. Realdania betalte hovedparten af regningen.

En by med et demokratisk sindelag i forandring

Bag om Kulturhavn Kronborg gemmer sig en interessant diskussion om byen Helsingørs forhold til tid og demokrati. Hvis en kommune gerne vil høre borgerne, og lokalpressen giver spalteplads, går der nemt nogle år med diskussioner frem og tilbage. Men faktisk skal historien ruller helt tilbage til skibsværftets oprindelse for at tydeliggøre byens dilemma. For det var byens største arbejdsplads, værftet, som gang på gang gjorde indhug i det, som engang var det store, flamboyante Kronværk.

Med Sundtoldens ophør i 1857 var det slut med den gode økonomi og det handelsliv, som tolden genererede. Staten besluttede derfor omkring 1860 at udvide havnen, og et første indhug blev gjort i Kronværket, hvor dele af glaciset og et stort snit i Scholtens ravelin (oprindeligt var der ikke noget von) blev ofret til fordel for et større havnebassin. Allerede i 1841 blev et træskibsvæft etableret i havnen. Tæt på den nuværende Kongekaj byggede i 1862 C. Wiibroe sit bryggeri. Da skibsværftet moderniseredes og begyndte at bygge jernskibe, måtte havnebassinet udvides endnu engang. Omkring 1882 forsvandt resterne af Scholtens ravelin helt.

Skibsværftet blev hurtigt byens største og vigtigste arbejdsplads og kunne tillade sig alt, hvilket bl.a. indebar en ustruktureret og uskøn knopskydning af bygninger på det begrænsede område. Værftet i havnen blev til en lukket og afsondret zone, som blokerede for kontakten imellem by og slot. Men ingen

turde gøre indsigelser mod værftet, hvis aktivitetsniveau toppede i 1957 med over 3.500 ansatte.

Tidernes skiftede, de danske lønninger kunne ikke klare den udenlandske konkurrence, og i 1982 lukkede værftet. Fra da af troede ingen på en tilbagevenden til fordums tider, og ideer om den fremtidige brug af værftsarealet fik snart frit løb.

Debatten om havnen

Den første offentlige røst om områdets fremtid kom fra den tidligere professor ved DTU, arkitekten H. Bonnesen, som i en artikel i Berlingske Tidende i januar 1984 argumenterede for en genskabelse af Kronborgs fæstningsværk. Bonnesen havde tidligere også beskæftiget sig med bevaring af både Kongens Nytorv og Rådhuspladsen i København. I artiklen foreslår han, at værftsbygningerne rives ned, at ikke mindst Scholtens ravelin genskabes – og at glaciset udenom tillige reableres ind over værftets grund. Arkitekt MAA og mag. art. Poul Ipsen fra Selskabet til bevarelse af Gamle Bygninger i Helsingør opsummerer i foreningens årsskrift i 1990 ganske detaljeret den følgende debat, som først sætter i gang i 1987. Der kom nemlig ikke umiddelbart lokale reaktioner i kølvandet på Bonnesen tanker, hvor hovedargumentet var, at der skulle udsyn fra slottet til byen og fra byen til slottet. En indlysende idé. Tre år efter er Helsingør Kommune dog kommet så langt, at der udskrives en konkurrence om udnyttelsen af værftsgrunden og det fra 1800-tallet udgravede havnebassin. Det har nok fra kommunens side ligget i kortene, at grunden ville være velegnet til boliger og butikker, og at området kunne blive et nyt aktiv for en hængende by. Fra da af bliver Helsingør Dagblad en vigtig aktør i debatten – og en effektiv platform for diskussioner og verbale slagsmål. Fø-

lelserne er tydelige, men ejerne af bygningerne, Lauritzen Koncernen, og borgmesteren synes enige om de kommercielle muligheder, der blot ligger og venter på at blive udnyttet.

Kommunen har forlods ladet undersøge forskellige muligheder vedrørende sigtelinjer og bebyggelsesgrader, så det var ikke så svært for deltagerne i konkurrencen at se, hvad kommunen drømte om. Ifølge Ipsen blev kun projekter, der tilgodeså boligbebyggelse på værftsområdet præmieret.

Siden tager kommunen gang på gang initiativ til folkemøder og samtaler om, hvordan værftsområdet kan udnyttes.

Men efter år 2000 er det ved at være slut med den folkelige dialog. Hverken de private investorer i M/S Museet for Søfart, statens administration af Kronborg eller Realdania med kulturhavnen har brug for at høre borgernes tanker. De nøjes med eksperter overvejelser og analyser og mangler dermed mere praktiske indvendinger, som i sidste ende kan have betydning for, hvorvidt et projekt bæres succesfuldt igennem fra idé til benyttelse.

Den tidligste konkurrence

Den 1. januar 1988 udskrev Helsingør Kommune i samarbejde med Danske Arkitekters Landsforbund en offentlig idékonkurrence om den fremtidige anvendelse og udformning af havneområdet i Helsingør. Det var hele den nordøstlige del af byen – bortset fra selve slotsområdet, den sydlige kystlinje ved stationen og færgelejet samt værftsområdet til Grønnehave mod nordvest. Opgaven var dermed delt op i tre områder, men uden helt præcise afgrænsninger. Dommerkomiteen bestod af fem kommunalpolitikere med borgmester Knud Axelsen som formand, to arkitekter og en civilingeniør.

Førstepremien i konkurrencen gik til et forslag, som forslø et stort boligbyggeri netop

Kulturværftet er kommunens barn og økonomiske ansvar. Kommunen fostrede omkring år 2000 ideen om at skabe et kulturcenter i dele af det gamle værft og stod selv for byggeriet, der kostede op imod 300 millioner kroner og officielt åbnede i 2010 med hovedbibliotek, en multisal med plads til ca. 500 mennesker – og en mindre sal med plads til 120 stole og andre muligheder samt café/restaurant. Kulturværftets 13.000 kvm er tegnet af arkitektfirmaet AART og drives af Helsingør Kommune med Mikael Fock som leder. Foran Kulturværftet blev i 2012 opstillet figuren Han i rustfrit stål af kunstnerduoen Elmgreen og Dragset, finansieret af Statens Kunstfond og kommunen

Området omkring M/S Museet for Søfart. Foto Ulla Strømberg
The area around M/S Maritime Museum. Photo Ulla Strømberg

der, hvor de gamle værftsbygninger endnu lå. Samtidig var der plads til at genskabe Scholtens ravelin, men ikke det store glacis udenom med en høj vold.

Rapport fra 1990

Rapporten *Visualiseringer af Byggemuligheder på Helsingør Værfts Grund* udarbejdet af arkitektfirmaet Skaarup og Jespersen for Helsingør Kommune, Planstyrelsen og Skov- og naturstyrelsen i 1990 bekræftede borgmesteren i, at der tilsyneladende var overensstemmelse imellem kommunen og staten i begyndelsen af 1990. I rapporten forsøgte arkitektfirmaet at vise, hvordan et byggefelt ville fungere med henholdsvis 27.500 kvm, 25.500 kvm og 22.800 kvm bebyggelse ved et fladt, glacislignende område fra Kronværket og forbi der, hvor værftsbygningerne lå. Også en rekonstruktion af Scholtens ravelin med et minimeret havnebassin indgik i udkastene, som var approberet af staten og kommunen. Der var også en tegning, hvor glaciset havde fået en ekstra vold.

Kommunen og miljøministeren

Kommunen arbejder nu videre, byen diskuterer og er i løbende kontakt med staten, som via Boligministeriet administrerer Kronborg Slot og de nære omgivelser, mens Trafikministeriet har værftshalvøen og Søndre mole med færgeløjer. Til gengæld er det kommunen, der ejer grunden, som de fleste af værftsbygningerne ligger på.

Den 19. marts 1990 er den radikale miljøminister Lone Dybkjær til møde med borgmester Axelsen. Som det fremgår af konkurrencematerialet og rapporten har de statslige myndigheder indtil dette tidspunkt været indstillet på, at der ville kunne nybygges på dele af værftsgrunden over mod Helsingør bykerne.

Men mødet opsummeres i et brev, som siden gengives i Helsingør Dagblad. Ministeren er nervøs for, at der placeres nybyggeri tæt på Kronborg Slot. 'Kronborg er utvivlsomt vort væsentligste nationale monument, og jeg mener, vi har en særlig forpligtelse til nøje at overveje sikringen af Kronborgs omgivelser. (...) Vi må derfor tage os tid til en bred offentlig debat, hvor hovedspørgsmålet må være, om vi også af hensyn til kommende generationer bør friholde værftsarealerne helt for bebyggelse og genskabe Kronborgs oprindelige omgivelser'. Ministeren skriver også, at startskuddet til den offentlige debat vil blive affyret i Berlingske Tidende, søndag den 3. juni. Da avisen interviewer ministeren, lyder det mere præcist: 'I udviklingens navn har man altså taget bid for bid ind mod slottet, således at det nærmest er blevet isoleret. Kronborg bør have rum og den luft, som gør, at slottet kan spille sammen med byen Helsingør.' Helsingør Dagblad giver ordet til borgmesteren, og under overskriften 'Vred og overrasket borgmester' citerer den lokale avis: 'Det er måske også Lone Dybkjærs tanke, at der skal græsse får på voldene'. Igenem hele interviewet lufter borgmesteren sin utilfredshed og forvirring, fordi han troede, at sagen om byggeri på grunden kun var en formssag – og hvor skulle i øvrigt de flere hundrede millioner kroner komme fra, som han udtrykte det. Diskussionen fortsætter i de landsdækkende aviser. Berlingske Tidende bakker op om ministeren, som må tage til genmæle, da hun beskyldes for at knægte det lokale selvstyre. Men Lone Dybkjær synspunkter vandt.

Hverken ministre eller borgmestre holder evigt, og her ligger måske årsagen til, at projektet om at forandre det gamle industriområde til et rekreativt område har taget op imod 30 år – og altså flere generationer af politikere.

Miljøminister Lone Dybkjær får det følgende år, den 24. juni 1991, 'Den europæiske Guldmedalje for Bygningsbevaring'.

Privat initiativ

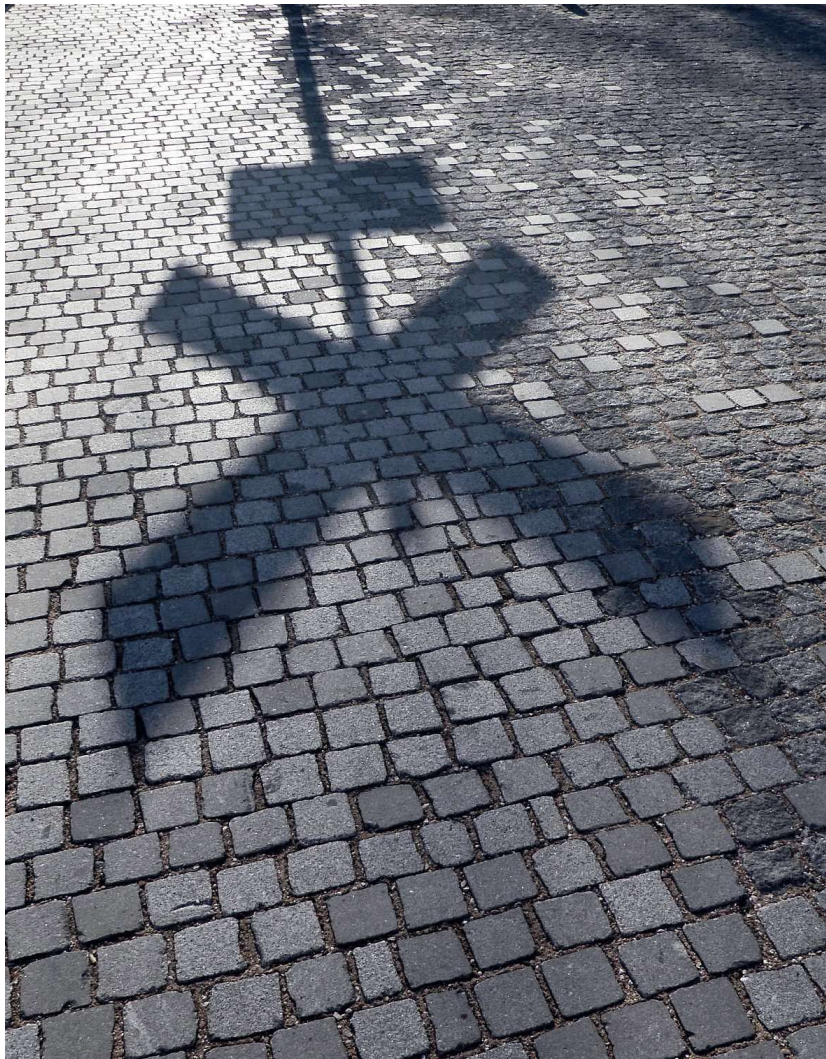
Det var på samme tid, december 1990, at de fem yngre arkitekter, med bl.a. Jeppe Aagaard Andersen, tilsyneladende uopfordret, publicerede en helhedsplan, hvor Lone Dybkjærs ideer var indarbejdet med retablering af både ravelin og glacis med vold samt frilægning af tørdok og fastholdelse af en form for kanal. Hovedpointen i denne helhedsplan var bl.a. nogle grønne bånd – både syd og nord for byen. Indkørslen fra syd ad Strandvejen parallelt med opmarchpladsen til færgerne skulle være et trimmet, allé-lignende område, som kunne skjule de mindre smukke dele af aktiviteterne på banerne og ved færgerne. Også nord for værftsområdet skulle et grønt allé-område føre gæsterne på rette vej hen til Kronborg. Også ravelinerne skulle have træer. I det hele taget en fremsynet grøn plan, hvor det nordlige, grønne bånd i dag indgår i Jeppe Aagaards projekt Kulturhavn, mens Helsingør Kommune faktisk selv har taget ideen op om et grønt bælte mod syd – allerede for år tilbage.

Byggesagerne i kommunen ligger på stand by i 1990'erne. Imens arbejder primært staten på at få Kronborg Slot med fæstningsværk gjort acceptabel for den internationale UNESCO-komité. Arbejdet krones med anerkendelsen i 2000.

Kommunen i sving igen

I 1995 købte Helsingør Kommune den del af værftsgrunden, som staten ejede. Dermed får kommunen friere tøjler, dog under ansvar og med respekt for den tidligere kulturminister Lone Dybkjærs tankegang – og endnu en fase i Kronborg og omegns udvikling kan begynde.

M/S Museet for Søfart er den nye betegnelse for det museum, som har været under projektering fra omkring 2004, da det gamle Søfartsmuseum skulle forlade lokalerne på selve Kronborg Slot. Søfartsmuseet ønskede ikke at anvende værftsbygningerne, så tanken om at bygge under jorden i en tidligere tørdok var om ikke snublende nær, så dog nærliggende, når nu fredningsmyndighederne ikke ønskede nybyggeri i nærheden af Kronborg Slot. Resultatet blev et overraskende arkitektonisk greb, udtænkt af tegnestuen BIG ved bl.a. Bjarke Ingels, som vandt konkurrencen – efter først en prækvalifikation med 38 deltagere og siden fem inviterede firmaer. Et privat konsortium, Maritim Museums Byg aps., står bag byggeriet, der udelukkende er betalt af private fondsmidler – regningen er løbet op i ca. 300 millioner kroner. Åbningen fandt sted 5. oktober 2013

Belægning. Foto Susanne Grunkin,
 JUUL | FROST ARKITEKTER
 Paving. Photo Susanne Grunkin,
 JUUL | FROST ARKITEKTER

Omkring 1998 indbyder kommunen fem arkitektfirmaer til at byde ind på udformningen af området. Jeppe Aagaard Andersen er en af de udvalgte. De fleste af deltagerne har forstået budskabet og viser på forskellig vis, hvordan von Scholtens ravelin kan integreres i en fortsat udnyttelse af havnebassinet.

To år efter inviterer kommunen endnu engang Jeppe Aagaard Andersen og et andet arkitektfirma til at byde ind på havnens transformation til et fremtidigt rekreativt område.

Derefter bliver både staten og fra 2003 også Realdania vigtige samarbejdspartnere for kommunen, og de store projekter udvikles i det 21. århundrede under gensidig forståelse, men med en meget stor, også økonomisk, indsats fra kommunens side for at sikre de samlede projekters gennemførelse.

Men det er, kunne man sige, skridt for skridt, at det går op for kommunen, hvilke muligheder, der foreligger – og ikke mindst hvordan udfordringerne skal takles for at blive til det, der er i dag: Kulturhavn med Kulturværft og M/S Museet for Søfart.

Afgrænsninger – Kronborg Slot

For en udenforstående kan det være svært at forstå, hvor grænserne går imellem de forskellige aktører omkring Kulturhavnen. Således har det kommunale Kulturværftet råderet

over caféstolene uden for bygningen i selve Kulturhavnens område, mens M/S Museet for Søfart nødvendigvis måtte have et autoværn uden om selve museumsdokken. Også omkring Kronborg og forsvarsværket er det svært at finde grænserne. Mens den nye ravelin og glaciset mod nord hører til Kulturhavnen, er den gamle ravelin og kanterne af det gamle Kronværk en del af statens og altså slotets ansvarsområde.

Igenom 1990'erne arbejdede Kronborg Slot ihærdigt på at nå frem til den hæder, som optagelsen på UNESCO's liste var. Vejen var lang, staten afsatte midler til bl.a. istandsættelse af slot og siden hen også realiseringen af den formidlingsplan, som blev vedtaget i 2009.

Også Würtembergers ravelin blev omkring 2008 renoveret som en del af Kronborgs ansvarsområde. Arbejdet blev udført af GHB Landskabsarkitekter under overskriften *En skarp profil* og med udgangspunkt i de oprindelige historiske optegnelser om ravelinens udformning: Terrænbastionerne skulle opstrammes, stensætningen genopsættes mod voldgraven ved Kronværket. Samtidig skulle Würtembergers ravelin fortsat være hovedindgangen for fodgængere til Kronborg Slot. I dag fremstår ravelinen indbydende med en interessant broncemodel af hele området,

nyopstillede kanoner og stemningsskabende kanonlyde fra skjulte højtalere, mens den gamle, hyggelige traktørhave er forsvundet som led i hele den opstramning, som Kronborg har været igennem. Dog har kunsthåndværkere og andre kunstnere mulighed for at leje sig ind i de tidligere militære bygninger i hele området – som et led i den nye formidlingsstrategi.

Afslutning

Det tog 28 år, tre borgmestre, flere miljøministre, boligministre og kulturministre før projektet Kulturhavn Kronborg med, hvad dertil hører, er ved at nå i mål. I mellemtiden har omverdenen afprøvet en hel del af de ideer, som er blevet diskuteret i de forskellige lokale fora, fra kommunalbestyrelse, tekniske udvalg, kulturudvalg til nedsatte ekspertgrupper, åbne og indbudte konkurrencer samt – hvad vi ikke ved så meget om – samtaler blandt embedsmænd og overvejelser omkring fondsbestyrelsesbordene hos både Realdania og A.P. Møller Fonden, to af de største ikke-offentlige bidragsydere til området.

Projektet har måske også taget tid, fordi Helsingør Kommune, udover at skulle tænke økonomisk og prioritere politisk, har haft en følelse af, at der skulle bruges moderne demokratiske metoder, så beboerbaglandet var informeret og i fodslag. Men når staten dikterer, og borgerne måske vil noget andet, begynder problemerne at opstå, mens tiden går. For det er helt sikkert, at byen, Helsingør Kommune og Helsingør Dagblad i perioder hellere havde set, at byens centrum var blevet udstrakt til værftsområdet med butikker og måske lidt boliger. I stedet har man fået noget, der er så rent i linjerne, stramt i tankegangen og indbydende for turister, at omverdenen kan forstå transformationen fra by med værft og kaserneslot – til renæssanceslot, nyfortolket kronværk og – ikke at forglemme – moderne kulturbyggeri.

Nu mangler de involverede kulturinstitutioner blot at få det maksimale ud af mulighederne og at formidle og arbejde i fællesskab. Samtidig har kommunen nogle små hængepartier for at opfylde den store drøm om at få by og slot til at hænge sammen. Byens borgere og oplandet skal også lære området at kende og tage det i besiddelse, når vejret tillader det. *Ulla Strømberg, kulturjournalist, mag.art.*

ILLUSTRATIONSPLAN

JUULI FROST ARKITEKTER

KRONBORG III – DEN ÅRVÅGNE MÆCEN

– samtale med Hans Peter Svendler

Ulla Strømberg

Jeppes Aagaard Andersen valgte at tage udgangspunkt i et fast tidspunkt, 1818-21, hvor hele forsvarsanlægget var mest intakt. Luftfoto Jan Kofod Winther

Jeppes Aagaard Andersen chose a fixed point in time, when the entire defense complex was most intact, and that was the period 1818-21. Aerial photo Jan Kofod Winther

Realdania har i de senere år udviklet en markant interesse for danske havnemiljøer, men engagementet i Kulturhavn Kronborg startede faktisk tidligere og et helt andet sted fortæller direktør Hans Peter Svendler:

'Kulturhavn Kronborg-projektet opstår, før vi begyndte at interesse os for havne. På et tidligt tidspunkt blev vi opmærksomme på projektet på grund af slottet Kronborg, som var blevet UNESCO Verdensarv og den omgivende havn med det lukkede værft.

I 2003 begyndte vi at se på området, hvor der havde været mange forskellige planer, bl.a. om boliger. Men vi gik dybere for at se, hvad der havde været af tidligere planer. Dem var der mange af fra kommunens side. Også en række konkurrencer, huskede jeg fra min tid som praktiserende arkitekt. Det viste sig, at landskabsarkitekt Jeppes Aagaard Andersens

projekter i flere omgange havde fået anerkendelse. Derfor fraveg vi et af vore principper, som er at udskrive arkitektkonkurrencer. Her var en undtagelse. Netop fordi det var et projekt, som Jeppes Aagaard Andersen havde arbejdet med i mange år og fået priser for, syntes vi, at det var urimeligt at udskrive endnu én. En anden undtagelse er Kvæsthusmølen i København, hvor Lene Tranberg og Boje Lundgaard oprindeligt havde vundet en idékonkurrence samtidig med, at de vandt projektkonkurrencen for Skuespilhuset. Men ellers går vi ind for konkurrencer.'

Men Jeppes Aagaard Andersen havde igen-igen flere forskellige udkast til områdets transformation?

'Det projekt, vi ser i 2003-04, er tæt på det realiserede projekt. Der er en retablering af

von Scholtens ravelin, men den er på det tidspunkt pakket ind i en form for lystbådehavn med en bro til skibe. For at holde ravelinen fri af skibe er der i dag tre 'flydemoler', hvor skibe kan lægge til, således at ravelinen står helt ren.

Også den store plads foran værftsbyggeriet skulle artikuleres tydeligere for at skabe en klar forbindelseslinje imellem byen og slottet. Det blev nok det vigtigste for os, at byen og slottet kom til at hænge sammen, og at slottet blev frilagt. Men vi gik aldrig ind i den gamle debat og problematiserede, hvorvidt von Scholtens ravelin overhovedet skulle retableres.

Det stod fast, at dele af det gamle fæstningsværk skulle genskabes efter de planer, som der var arbejdet med i allerede mange år, dengang i 2003.

Fotos Jeppe Aagaard Andersen
Photos Jeppe Aagaard Andersen

Vores ambition blev, at man skulle nyfortolke hele området, frilægge Kronborg og give udsyn fra byen og skabe en forbindelsesvej.'

Hvordan fungerede samarbejdet med henholdsvis Helsingør Kommune og staten?

'Det fungerede meget fint. Kommunen havde nogle udfordringer med skibenes placering, for der skal jo være skibe i en havn, samtidig måtte de ikke skygge, men den diskussion var ikke svær. Slots- og Ejendomsstyrelsen, som det hed dengang, (i dag SLKE) var nemme, og Kulturarvsstyrelsen (i dag Kulturstyrelsen) som jo tager sig af fredninger, viste sig fra deres bedste side. Vi havde direkte kontakt til den daværende chef Steen Hvass, og fik lov at gå ind i glaci set mod nord. Fredningsmyndighederne var også åbne over for at flytte Søfartsmuseet ud i dokken, forudsat at det ikke skyggede for slottet. Der havde på et tidspunkt været tanker om at flytte Søfartsmuseet ud på Nordre mole, men det ville være dyrt og kompliceret, og området er siden blevet nedprioriteret, men molen skal være der på grund af strømforholdene.

Det var den daværende direktør Carsten Jarlov, der fik ideen at flytte Søfartsmuseet ned i den allerede eksisterende dok.'

Hvordan afgrænsede I jeres projekt til kun at omhandle landskabsdelen?

'Det var nu ikke så svært at fastholde vort projekts begrænsning. Sådan noget foregår ved en forhandling, men det har fungeret helt uden konflikter. Slots- og Ejendomsstyrelsen havde sit eget store projekt, som var ved at være færdigt; renovering af ikke mindst selve slottet. Kommunen havde også sit eget store projekt omkring Kulturværftet, hvor der skulle være kulturhus i de gamle bygninger. Vores tilgang var landskabet, og vi har aldrig været under pres for at gå ind i de andre projekter.

Der var i starten kun to ting, som beskæftigede os: Kronborg som verdenskulturarv og værftet, som i 100 år havde været en vigtig del af byens identitet. Kommunen ville egentlig gerne have haft endnu et nyt monument på havnen, mens vi fandt, at monumentet var Kronborg.'

Heller ikke M/S Museet for Søfart lagde pres på jer?

'Nej. Det har slet ikke været aktuelt, fordi der

er en række store private fonde inden for søfart. Men da idéen om at anvende tørdokken til museum opstod, var vi stadig de eneste, der var på banen. Vi bad Jeppe Aagaard Andersen om at udarbejde en rapport vedrørende konsekvenserne, fordi dokken var en del af det område, vi allerede arbejdede i. Resultatet blev rapporten *Analyse og konsekvens af nyt Søfartsmuseum i Dok 1*.

Historien om Søfartsmuseet startede med, at museet ikke passede ind på Kronborg i de nye udviklingsplaner. Derefter fulgte diskussioner om at lægge museet i København i den gamle Gipsafstøbningssamling i Pakhuset i København, og der var også tale om at flytte museet til Esbjerg. Vi ønskede derimod gerne, at museet blev i havneområdet i Helsingør som en del af Kulturhavnen. Selv var de ikke interesseret i at flytte ind i Kulturværftet.

I starten var ikke mindst nedgangen til museet i dokken et problem. Der kunne skabes en indgang via Kulturværftet, men der måtte ikke bygges i højden. Derefter blev det overladt til Byggefonden at lave en arkitektkonkurrence, som tegnestuen BIG sidenhen vandt. Og da var vi ikke med længere. Men de løsninger, som BIG og Bjarke Ingels er nået frem til, er yderst interessante.'

I hvilken grad tænker I på, at området også skal folkeliggøres?

'Der har været en form for programmering af, hvad Kulturhavnen skal kunne, men det

er kommunens opgave at føre det ud i livet. Dengang vi indgik aftale om Kulturhavn Kronborg, opstillede vi ingen succeskriterier. Det er ganske svært at gøre, men i Den Blå Planet på Amager, som jo netop er åbnet, har vi antallet af publikummer som succeskriterium. Men det er faktisk et problem, at akvariet ikke har så mange kvadratmeter, så publikumsstrømmen begrænses.

Kulturhavn Kronborgs opgave er at bidrage til at løfte slottet og binde by og slot sammen. Men det samlede projekt er ikke helt færdigt. Mht. vedligeholdelse, så ligger opgaven hos de forskellige instanser: Statshavnen, kommunen og slottet. Men selve afgrænsningen er nogle steder ganske indviklet.'

Hvad har I lært af projektet?

'Der er mange ting, vi er blevet klogere på. Feks. skal man være mere omhyggelig, når der er så mange aktører. Ikke, at der er nogen, der er løbet fra ansvaret. Men vi har lært, at vi skal være mere præcise i ansvarsfordelingen. Så er vi glade for, at det blev muligt at undgå en konkurrence. Og vi er glade for, at vi lod Jeppe Aagaard Andersen gå ind som bygherrerådgiver. Derved blev han i stand til at fastholde sit oprindelige projekt, mens entreprenøren og hans arkitekter har realiseret Jeppe Aagaards planer. Således er der ikke sket nævneværdige ændringer i det oprindelige projekt, som vi gik ind for.'

Ulla Strømberg, kulturjournalist, mag.art.

KRONBORG IV – JEPPE AAGAARDS ANDERSENS 'LIVSPROJEKT'

Ulla Strømberg

At restaurere er at forenkle. Fortiden skal blive lettere at forstå, nemmere at vedligeholde og simple at forholde sig til. Foto Jeppe Aagaard Andersen
To restore is to simplify. The past should be easier to understand, less complicated to maintain and more simple to relate to. Photo Jeppe Aagaard Andersen

Det lyder lidt højttarvende, men Jeppe Aagaard Andersen har øvet sig næsten hele livet på opgaven om Kulturhavnen ved Kronborg. Hans opvækst fandt sted i Nordsjælland, og i hans professionelle liv har tegnestuen altid ligget i nærheden af Kronborg Slot med udsigt til spir og tårne og selvfølgelig i nærkontakt med Øresund.

Han har derfor haft tid til at fundere over problemstillingen: at bevare og forny – fastholde og forandre – respektere fortiden og ikke sige nej til fremtiden. Resultatet er Kulturhavn Kronborg,

Tilbage i 1980'erne kontaktede han både kommune og stat for at diskutere, hvad der kunne gøres omkring Kronborg. Han fik ikke megen opmærksomhed, men ville ikke give slip på tankerne. Der måtte kunne gøres noget for at tilføre Helsingør nye værdier – ikke i form af nye bygninger, men tværtimod ved at fjerne og rense ud og give byen en identitet, der var væsentligere end blot at være 'stedet for de svenske genboers sukker-, smør- og spiritusindkøb', som Jeppe Aagaard Andersen formulerer det en blæsende dag på tur rundt i havneområdet:

'Kulturhavnen, som er det projekt, jeg har stået for, dækker arealet fra stationen til værftet – og over mod Kronborg og ud til Nordre mole. Heri indgår ændringen af den gamle værftshalvø til den nu eksisterende plads foran Kulturværftet og den nye von Scholtens ravelin.

Derimod har tegnestuen BIG tegnet M/S Museet for Søfart, som er placeret under jordens overflade, men med en kant som støder op til 'mit' område. Den nye styrelse SLKE står for selve slottet, voldanlæg, bastioner, bygninger og raveliner.'

Projekt Kulturhavn Kronborg

Realiseret: 2013

Bygherre: Realdania, Helsingør Kommune og Styrelsen for Slotte og Kulturejendomme (SLKE)

Landskabsarkitekt, koncept: Jeppe Aagaard Andersen, landskabsarkitekt MAA, MDL.

Medarbejdere: Claire Broun, Marianne Carter, Ulla Helene Færgeman, Eriko Hayashi, Bente Have Kildeby, Karin Larsson, Virginie Lego, Dot Severine Nielsen, Sara Padgett

Bygherrerådgiver: Jeppe Aagaard Andersen, landskabsarkitekt MAA, MDL og Cowi A/S

Totalentreprenør: Per Aarsleff A/S

Underrådgivere: Rådgivende ingeniører Niras A/S og arkitektfirmaet JUUL | FROST Arkitekter A/S

Der er noget utroligt ved vandkanter. Det er meget smukt, at man kan gå ned til vandet, røre ved vandet.

Vand er levende, det forandrer sig hele dagen. Vand skifter uafbrudt og reflekterer tiden. Fotos Jeppe Aagaard Andersen

There is something fantastic about water edges. It is wonderful that one can go down to the water and touch it.

Water is constantly changing and reflects the time. Photos Jeppe Aagaard Andersen

*Jeppes Aagaard Andersen ønskede, at man skulle kunne se aftrykket af von Scholtens ravelin. Derved kunne man også genskabe voldgraven om Kronværket. Luftfoto Jan Kofod Winther
Jeppes Aagaard Andersen wished that one should be able to see the imprint of von Scholtens ravelin. In this way one could also re-create the moat around the Kronværket. Aerial photo Jan Kofod Winther*

Vand

Hensigten med projektet har bl.a. været at få meget mere vand i hele området og vand imellem middelalderbyen og Kronborg, så fortifikationen kunne ses inde fra byen. Jeppes Aagaard Andersens bud har fra starten været, at man skulle kunne se aftrykket af von Scholtens ravelin. Derved kunne man også genskabe voldgraven om Kronværket. Selv om der er noget paradoksalt ved at gøre en gammel fæstning indbydende.

Hele projektet er en fortolkning af både det, der ligger ude i vandet og af voldanlægget, som findes mod nord. Også glaciset har Jeppes Aagaard Andersen genopbygget præcis, som det var. I den forbindelse har han undersøgt de arkæologiske udgravninger og set på gamle tegninger.

Württembergers ravelin og von Scholtens ravelin ligger nu præcis, hvor de oprindeligt var placeret. Voldanlægget gik videre rundt, mens voldgravene og vandet uden for i havnebassinet ikke lå der, hvor det efter den nye plan nu ligger.

Det vigtigste har været at bevare sammenhængen imellem by og slot og sikre, at vandet fortsat er en havn – med nye og gamle skibe, men endelig ikke for meget land, for så indtager bilerne området.

Markering af fortiden

'Kodeordene har bl.a. været at skabe mere vand og markere en sammenhæng imellem slottet og middelalderbyen. Byen og slottet skulle generobre fordums pondus. For hele strukturen omkring Kulturhavnen skal befor-

dre og lette forståelsen af, hvordan et voldteræn har set ud. Der lægges simpelthen et lag af pædagogisk viden til de mange besøgende om, hvordan livet var, og hvordan denne forsvarsposition har været.'

Jeppes Aagaard Andersen har brugt de kilder, han syntes var nyttige. Det hele bygger på Kronborgs geometri, men det var ikke lige til. Han afprøvede mange forskellige muligheder, klippede og klistrede i årevis. Til sidst faldt det på plads, og der er stort set ikke sket ændringer i de seneste ti år.

'Vandrummet er blevet det bærende element, og som det kan ses, er der nu nogle klare afgrænsninger og præcise markeringer af henholdsvis land og vand. Det er et spørgsmål om geometri, og det ser indlysende ud nu, men det tog tid at nå frem til denne løsning.

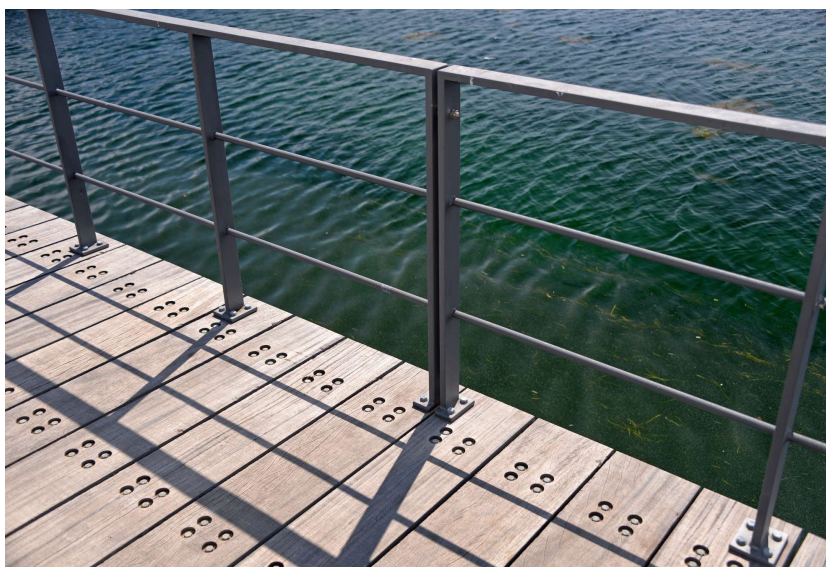
En af intentionerne med projektet har været at få meget mere vand i hele området og vand imellem middelalderbyen og Kronborg, så fortifikationen kunne ses inde fra byen. Fotos Jeppe Aagaard Andersen

One purpose of the project was to bring more water into the entire area, and establish water between the medieval city and Kronborg, so that the fortification could be seen from the city. Photos Jeppe Aagaard Andersen

Reetablering af von Scholtens ravelin

Renoveringen af Würtembergs ravelin er styret af SLKE. I dag er de to raveliner meget forskellige. Von Scholtens ravelin har en nødvendig, gennemgående vej, som fører hovedtrafikken til Kronborg Slot. Ravelinen er blevet flad og græsklædt med granit hele vejen rundt. Den er 'moderne', så man kan se, at det er en tilføjelse. Det er vigtigt, at man i dag kan se, hvad der er nyt, og hvad der er gammelt. Würtembergs ravelin er den gamle, som blot er rettet op.'

Jeppe Aagaard Andersen valgte at tage udgangspunkt i et fast tidspunkt, hvor hele forsvarsanlægget var mest intakt, så det blev perioden 1818-21. Det var jo et meget stort fæstningsanlæg, som på et tidspunkt havde været endnu større og ramt dele af byen.

Kongekajen, som er blevet udvidet. Fotos Jeppe Aagaard Andersen Kongekajen has been extended. Photos Jeppe Aagaard Andersen

'For at forstå et fæstningsanlæg skal man i øvrigt kende til kanonernes retninger. Man bliver klog af at se de gamle anlæg, men det er også vigtigt, at man kan tilføje noget nyt.

Her er det f.eks. en zig-zag-formet bænk, på vej til Würtembergs ravelin, der tegner den tidligere formation af linjerne ved ravelinerne.'

Hvordan forklarer du, at den nye ravelin ser så 'moderne' ud – nærmest som en fodboldbane lagt ud i havneløbet?

'Det helt forkert udtrykt. Det er fodaftrykket af den fortifikation, der har ligget på det sted. For at restaurere er at forenkle. Fortiden skal blive lettere at forstå, nemmere at vedligeholde og simplere at forholde sig til. Her i Kulturhavnen er det vandet, der har hovedrollen, og kanterne, der tegner projektet.

Hele projektet er en fortolkning af både det, der ligger ude i vandet og af voldanlægget, som findes mod nord. Vandrummet er blevet det bærende element, og der er klare afgrænsninger og præcise markeringer af henholdsvis land og vand. Luftfoto Jan Kofod Winther
The entire project is an interpretation of both that, which lies out in the water and of the ramparts, which lie up to the north. The water space became the supporting element, and as can be seen, there are now a number of clear boundaries and precise indications of land and water. Aerial photo Jan Kofod Winther

Projektet omfatter forskellige delområder. Transporten til området sker på flere måder. Nogle gæster kommer med tog. De kommer gående langs Kongekajen, som derfor er blevet udvidet. Så går turen foran og forbi Kulturværftet og videre henover M/S Museet for Søfart og via Würtembergers ravelin ind til slottet. Dermed er turen over til slottet fra byen blevet kortere og tydeligere.

Andre kommer med bil: Til dem er der en ny parkeringsplads med 250 pladser under nyplantede egetræer. Måske kommer de fleste med bus; der er en speciel holdeplads med 11 båse – det er samme størrelse, som der findes ved Amaliehaven i København.

Den såkaldte Kongekaj er også vigtig. Tidligere var der så lidt plads imellem havnebasin og togsporene, at man knapt kunne gå der – nu er der kommet en slags promenade.’

Hvordan kom du med i projektet, som jo har været flere årtier undervejs?

’Jeg kommer ind billedet, da kommunen begynder at ville ændre på havnen i forbindelse med en ny færgeterminal. Det står på dette tidspunkt klart, at skibsværftet aldrig kommer i gang igen. Det fører til en konkurrence i 1987-88, som var ret vidtløftig og ikke førte til noget. For mig at se, var kommunen slet ikke interesseret i konkurrencen, og det er nødvendigt, hvis noget skal føres ud i livet. I 1989 begynder jeg igen at komme med forslag til kommunen og også til andre. Jeg henvender mig til alt og alle. Så går jeg sammen med nogle andre arkitekter fra byen, og på eget initiativ laver vi en helhedsplan, hvor hovedidéen er at frilægge Kronborg. Det fører videre til den idé, som Lone Dybkjær, mens hun er miljøminister under Poul Schlüter i perioden

1988-90, tager og rejser i offentligheden – at man skal rydde omkring Kronborg. Hun griber vores idé, og hurtigt formulerer vi noget, der kan bruges af ministeriet til at gøre offentligheden interesseret. I mellemtiden går de radikale ud af regeringssamarbejdet, og projektet hviler lidt. Europa Nostra med Prinsegemalen i spidsen bliver interesseret, og på et tidspunkt er der en høring på Kronborg, som resulterer i forslaget om at styrke Kronborg, så slottet kan generobre sin værdighed i området – som slot og som kulturhistorisk monument. Det område, også i selve havneløbet, som værftet havde besiddet, bør føres tilbage til Kronborg.

I 1998-99 indbyder kommunen til en lukket konkurrence. Der skal ikke være en vinder, men kommunen skal se, hvilke muligheder der er. Så følger der en lille konkurrence

Foto Jeppe Aagaard Andersen Photo Jeppe Aagaard Andersen

imellem to arkitektfirmaer, og den munder ud i, at vores projekt fremhæves.

Vi har hele tiden set det som en national opgave, ja, faktisk også som en international opgave. Dengang var der penge i EU, så et EU-projekt kunne have været en mulighed. I 2003 kommer Realdania på banen, og Realdania siger meget hurtigt, at dette projekt skal være et flagskib i deres arbejde.'

Hvornår får du første gang grønt lys?

'Det får jeg i 2003 – grønt lys på baggrund af de to konkurrencer – i hhv. 1998 og 2002.'

Hvem er bestiller?

'På det tidspunkt er der skabt et partnerskab imellem de tre instanser: Realdania, Kommunen og staten via den nuværende Styrelse for Slotte og Kulturejendomme. Det kører, indtil vi er færdige her i 2013. På grundlag af mit

projekt laves en totalentreprise, hvor der vælges det bedste og det billigste tilbud.'

Hvor mange kompromiser er der?

'Der er ingen kompromiser, kun tiden er et problem. For i mellemtiden kommer planerne om Søfartsmuseet, som får deres egen konkurrence. Der var præmisserne, at det skulle være under jorden og ikke måtte kunne ses fra Kronborg.'

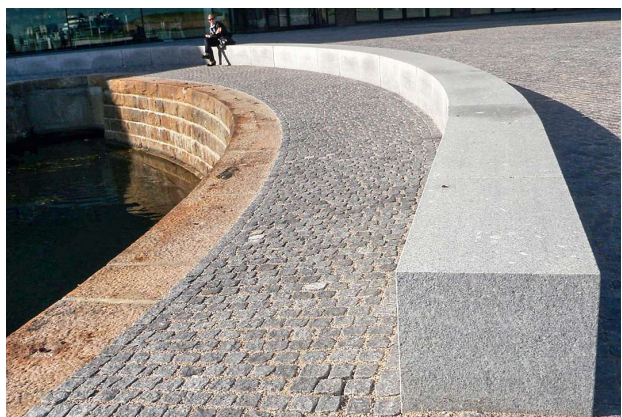
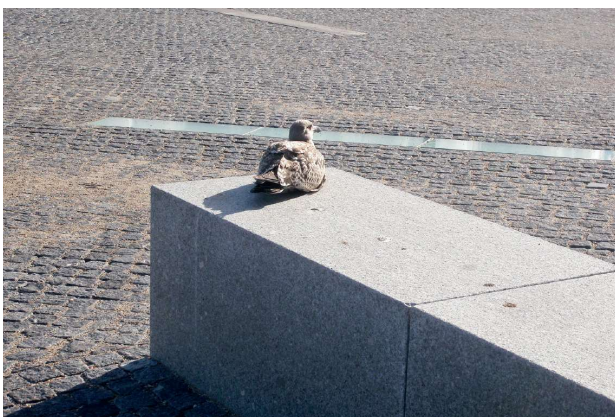
Skulle du tænke dit projekt om?

'Stort set ikke, vi havde i det oprindelige projekt tænkt at fylde tørdokken med overskydende jord, men i dag synes jeg, det er fantastisk, at man får denne streng af museer, fra Karmeliterklostret og Bymuseet, videre til Kulturværftet og det lille værftsmuseum og til M/S Museet for Søfart for at slutte ved Kronborg.'

Du har tidligere haft en hang til at arbejde med dokke og historiske spor, bl.a. foran Arkitekternes Hus i Strandgade.

'Der er noget utroligt ved vandkanter. Det er meget smukt, at man kan gå ned til vandet, røre ved vandet. Vand er levende, det forandrer sig hele dagen. Vand skifter uafbrudt og reflekterer tiden. Når der sejler et skib forbi, giver det små dønninger, og om aftenen reflekteres gadelygterne i vandoverfladen. Det gælder i øvrigt for alt, hvad jeg arbejder med: enten er der vand – eller også bringer vi selv vand ind i projektet.

Tørdokken er et stort hul. En tør dok vil have en tendens til at poppe op, men den har faktisk brug for lidt vand. Men her på stedet er der også en anden dok, granitdokken, som vi har gjort meget ud af, og der er også en lang bänk. Bænken er et vigtigt kapitel. Jeg sætter altid store bænke op – så der er rigeligt

1. Værftspladsen – træbænk. Foto Susanne Grunkin, JUUL | FROST ARKITEKTER
2. Værftspladsen – eksisterende kajkant, ny belægning. Susanne Grunkin, JUUL | FROST ARKITEKTER
3. Belægning. Foto Susanne Grunkin, JUUL | FROST ARKITEKTER
4. Værftspladsen – granitbænk. Foto Susanne Grunkin, JUUL | FROST ARKITEKTER
1. Værftspladsen – wooden bench. Photo Susanne Grunkin, JUUL | FROST ARKITEKTER
2. Værftspladsen – existing dock edge, new paving. Photo Susanne Grunkin, JUUL | FROST ARKITEKTER
3. Paving. Photo Susanne Grunkin, JUUL | FROST ARKITEKTER
4. Værftspladsen – granite bench. Photo Susanne Grunkin, JUUL | FROST ARKITEKTER

med plads, også hvis der er arrangementer. På hele Kronborg er der 1,4 km bænk, det er ganske meget.

I forlængelse af Kongekajen er der en sænket promenade, hvor man kan komme ned til store sejlskibe, som jo ligger lavere. Det at have to niveauer er godt, ikke mindst for børn, som holder meget af niveauforskelle, og så giver det også mere plads imellem vand og jernbane.'

Var grunden forurenede?

'Det var et stort spørgsmål, som ikke kunne besvares, før vi gik i gang. Men heldigvis var det ikke så slemt, som vi havde frygtet, selv om der havde ligget et skibsværft på grunden.'

Materialerne i projektet, hvordan blev de valgt?

'Opgaven ligger hos entreprenøren, men det var vigtigt for alle at fastholde en høj kvali-

tet. Det blev solide materialer, hvor brosten og chaussésten er fra Portugal, mens kvaderstenene er kinesiske.

Kvaliteten er heldigvis bevaret igennem hele projektet og viser tilbage til en anekdote om den tidligere konservative borgmester, Per Tærsebøl, da han som nybådt borgmester var i New York og hørte den klassiske sanger Barbara Hendricks. 'Hun skal synge i Helsingør', udtalte han dengang. For som gammel forretningsdrivende vidste han, at man skal have både discount og ting af kvalitet for at kunne fastholde kunderne. Det var her – i begyndelsen af 1990'erne – at drømmen om Kulturhavn Kronborg opstod – og ikke mindst takket være Tærsebøl som politiker, har kommunen fulgt det samlede projekt til dørs.'

Ulla Strømberg, kulturjournalist, mag.art.

KRONBORG V – REALISERING

– samtale med JUUL | FROST Arkitekter

Ulla Strømberg

På grund af EU's bestemmelser om konkurrencer kunne Jeppe Aagaard Andersen, der havde fået opgaven af Realdania, ikke selv stå for forprojekt og hovedprojekt.

Entreprenørfirmaet Aarsleff vandt totalentreprisen på projektet Kulturhavn Kronborg. Underrådgivere på det ingeniøretniske var Niras, og for projektering af landskabet stod firmaet JUUL | FROST Arkitekter, bygnings- og landskabsarkitekter. Hos JUUL | FROST var Susanne Grunkin på sagen. Det er siden blevet til flere års beskæftigelse med projektet for Susanne Grunkin, der er landskabsarkitekt, elev af bl.a. Sven-Ingvar Andersson og i en periode ansat på hans tegnestue.

'Vi har været meget bevidste om vores opgave som underrådgivere, og vi har været loyale over for landskabsprojektet af Jeppe Aagaard Andersen. Han har samtidig som bygherrerådgiver deltaget i byggemøderne og sikret, at løsningerne var i overensstemmelse med hans helhedsplan.'

'Det er tegnestuens første, større projekt af denne art. Vi arbejder med byudvikling, campusudvikling og universitetsbyggeri, boliger, erhverv og selvfølgelig landskab – ofte i forhold til egne bygninger og bebyggelse. Derudover forsker tegnestuen, så det har været en spændende udfordring at arbejde detaljeret med fornyelse af et historisk miljø.

Det samlede resultat er enkelt, men det har været en meget kompleks opgave og proces. Undervejs opstod mange uforudsete udfordringer, som skulle klares i fælles forståelse. Derudover har der været flere partnere, som alle har siddet med ved byggemøderne. Både kommunen og Slots- og Ejendomsstyrelsen (i dag SLKE) var meget engagerede i projektet, mens Realdania var repræsenteret ved Jeppe Aagaard Andersen og COWI.

Udgangspunktet var konceptet og udbudstegningerne, som Jeppe Aagaard Andersens daværende tegnestue udformede på bestilling fra Realdania i forbindelse med entreprisen. Projektet var delt op i et basis-

projekt, der først skulle gennemføres, dvs. det, der i bogstaveligste forstand var arbejdet, hvor vand blev til land og land til vand. Derefter fulgte optionsprojektet. Optionen indeholdt alle belægninger, kanter, beplantning, lys, bænke osv. Det var samtidig en indarbejdet mulighed for at økonomistyre ved i sidste ende at kunne korrigere for den endelige anlægsprispris ved til- eller fravalg af materialer, eksempelvis grus, asfalt eller granit som belægning.

Undervejs i projektforløbet var det også en udfordring, at ikke mindre end fire andre byggeprojekter var i gang samtidigt: Statshavnens renovering, Kronværkets renovering, byggeriet omkring Kulturværftet og senest M/S Museet for Søfart. Det betød bl.a., at vi i lange perioder ikke kunne komme til det område foran Kulturværftet, som jo var en del af Jeppe Aagaards projekt. Det var simpelthen indhegnet og blokeret af skurvogne. Også M/S Museet for Søfart, der kom til efter de andre projekter, blev lidt uforskyldt endnu

- A. Glacis og parkering
- B. Busparkering og Ny Kronborgvej
- D. Værftspladsen
- E. Værftshalvøen
- F. Etablering af ny voldgrav
- G. Etablering af ny ravelin
- H. Nordre Mole
- I. Træpromenade
- J. Kongekajen

A. Glacis and parking
B. Bus stop and Ny Kronborgvej street
D. Værftspladsen
E. Værfts peninsula
F. Establishment of new moat
G. Establishment of new Ravelin
H. North Pier
I. Wooden promenade
J. Kongekajen

Th. Kronborg før og nu.
Stiplet linie angiver oprindelig kajkant
Illustrationer JUUL | FROST Arkitekter
Right. Kronborg, before and now.
The dashed line indicates the original dock edge
Illustrations JUUL | FROST Arkitekter

Værftspladsen. Foto Susanne Grunkin, JUUL | FROST ARKITEKTER Værftspladsen. Photo Susanne Grunkin, JUUL | FROST ARKITEKTER

en prøve. Museet, der jo pr. definition skulle være usynligt og derfor blev placeret nede i tørdokken, skulle have en næsten usynlig glasindramning. Men da hovedtrafikåren til Kronborg Slot kom til at gå lige forbi, måtte museets arkitekter, BIG, udforme et auto-værn. Det blev til den markante stensætning hele vejen rundt om dokken, som symboliserer morsetegn'

Hvordan strukturerede I projektet?

'For overskuelighedens skyld var projektet delt ind i flere mindre delområder, som hver især undergik visse forandringer, betinget af både praktiske og økonomiske årsager.

Men æstetikken har hele tiden stået i højsædet. Og da basisprojektet var overstået, og optionsprojektet gik i gang, var det heldigvis muligt at vælge de bedste løsninger mht. kvalitet, og her kom bl.a. de 13.000 chaussésten foran Kulturværftet ind i billedet. Det er smukt at se på og ligger flot, men gør det ikke muligt f.eks. at spille bold på fladen.

Også træplankerne, både på to forbindelsesbroer og ved de lange bænke, er interessante ved anvendelsen af den afrikanske Azobé-træsort, som er meget hård og modstandsdygtig over for saltvand og derfor ofte anvendes ved havnebyggerier,' siger Susanne Grunkin.

For Flemming Frost, partner i JUUL | FROST, er der ingen tvivl:

'Resultatet er blevet ligeså storslået, som det var tænkt fra Jeppe Aagaard Andersens side. Det er hans tanker, hans intentioner som er blevet til virkelighed.

Vi har været klar over vores rolle. Og vi har spillet den, selv om den har givet nogle udfordringer undervejs, men det er endt, som det skulle. Dog, set med fremtidens øjne, så er udbudsreglerne dybt problematiske. Det burde jo have været Jeppe Aagaard Andersen, der selv skulle have fuldført projektet.

Det har været en kompliceret proces. Der var både dagsordener og skjulte dagsordener undervejs. Vores opgave var at konkretisere og flytte projektet ind i 'the real world'.

Det går selvfølgelig bedst, når alle ved, hvor de vil hen, og Susanne Grunkin har fra vores side været diplomaten, der bidrog til, at alt er lykkedes.

Vores tegnestue har ikke tjent på det. Vi har måske, groft sagt, tabt ligeså meget, som vi har fået i honorar; men bagefter sidder vi ikke og regner på det. Til gengæld vil vi næste gang tænke os grundigt om, hvis der er flere parter i et projekt. For selv om vi ved, at vi skal herfra og dertil, så kompliceres turen af de mange parter. For i dette tilfælde var turen ikke den lige vej. Så, joh, vi er blevet klogere, men det er resultatet, der tæller, og det kan alle være stolte af.'

Ulla Strømberg, kulturjournalist, mag.art.

KRONBORG VI – SLOTTET, SHAKESPEARE OG HAMLET

Ulla Strømberg

Hamlet, Kronborg, 2004. Scenograf: Catia Hauberg Engel, instruktion: Lars Romann Engel. Foto Arne Magnussen

Hamlet, Kronborg, 2004. Scenography: Catia Hauberg Engel, instruction: Lars Romann Engel. Photo Arne Magnussen

Det kan være frasnagn om det nybyggede, lyse sandstensslot, der fik den engelske skuespildigter William Shakespeare til at henlægge handlingen i *Hamlet* til Helsingør – i stedet for i det barske Jylland, hvor Saxos Amled foregår. Hos Shakespeare har slottet intet navn, kun byen *Elsinore* nævnes. Shakespeare selv har formodentlig aldrig sat sine ben på Sjælland, men han har lyttet til rejsende skuespillere, som har berettet om det nye slot i den kendte sundtoldsby.

Shakespeares *Hamlet* blev færdigskrevet omkring 1601 og uropført året efter og holdt sig fra da af på det engelske teaterrepertoire. Historien viser bagud til Saxos sagnfigur Amled beskrevet i begyndelsen af 1200-tallet og oversat til fransk af Belleforest i anden halvdel af 1500-tallet.

Stoffet blev formodentlig i 1580'erne brugt af den engelske dramatiker Thomas Kyd til et skuespil, som ikke længere findes, men som ofte betegnes *Ur-Hamlet*. Shakespeare opfandt altså ikke Hamlet, men gav

ham det ekstra poetiske og filosofiske tilsnit, som har gjort teksten livskraftig. Men det var først i 1700-tallet og under romantikken, at det europæiske fastland opdagede og imponeredes af Shakespeares poetiske kraft og evne til at beskrive en kompleks figur. 'At være eller ikke være' blev det mantra, som hele den vestlige civilisation i dag forbinder med både Shakespeares Hamlet – og indirekte Kronborgs bastioner, hvor den tænksomme danske prins har vandret rundt, ifølge dramatikeren. Hamlet og Shakespeares navne er i de seneste 200 år forbundne med Helsingør. På nudansk kan man godt sige, at *Hamlet* 'brander' Helsingør og Kronborg.

I det 20. århundrede gør teaterverdenen og siden også turistbranchen brug af de også mere kommercielle muligheder, der ligger i slottets eksistens, Shakespeares digtekraft og Hamlets mytiske status. For Kronborg Slot er det udover Frederik 2., Hamlet og senest også Holger Danske, der nu indgår i den samlede historiefortælling.

HamletScenen

Et af de nyere skud på stammen i Helsingørs kulturelle vokseværk er egnsteatret *HamletScenen* fra 2008. Teatret skal både videreføre de internationale gæstespil, som begyndte tilbage i 1937, og egenproducere minimum to forestillinger om året. Aktiviteter, som bl.a. bygger videre på det kommunale initiativ fra 1996 under overskriften *Hamlet Sommer*, hvor den kommunale institution udover nogle højprofilerede gæstespil også selv producerede forestillinger.

Lars Romann Engel er direktør på *HamletScenen*, der siden starten har haft til huse i Kronborgs tidligere infirmeri fra 1795. Huset ligger centralt på Kronborgs jorder og er i dag smukt nyrenoveret. *HamletScenen* har ikke fået kontor i Kulturværftet og har begrænset økonomisk mulighed for at bruge den store sal eller andre faciliteter, da teatret skal betale markedspris for brugen. Derfor har *HamletScenen* – udover at stå for de årlige, store, spektakulære gæstespil i Kronborgs slotsgård

Kronborg set fra Kongekajen. Foto Jeppe Aagard Andersen Kronborg seen from Kongekajen. Photo Jeppe Aagard Andersen

udviklet en dukketeatertradition om sommeren – også på Kronborgs jorder – og supplerer med opsøgende forestillinger, der turnerer rundt i kommunen og andre steder i Danmark hele vinterhalvåret.

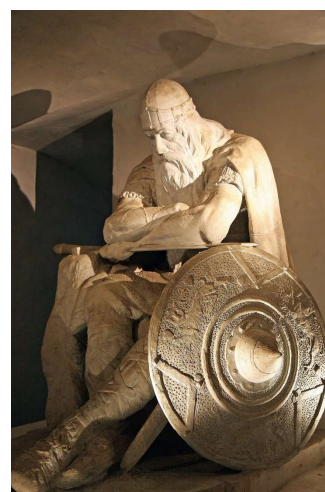
I den seneste rapport: *Kulturhavn Kronborg – Strategi for Aktiviteter og Begivenheder, 2013-2016* er *HamletScenen* dog imidlertid ikke med blandt de fire underskrivere, selv om det er *HamletScenens Hamletfestival*, der skal være et af fire såkaldte fyrtårne. De fire personer i gruppen er lederne af henholdsvis Kronborg Slot, M/S Museet for Søfart, Kulturværftet og Statshavnen. Rapporten ser fremtiden optimistisk i møde og opstiller en lang række mål og delmål, hvoraf et fælles sekretariat er forudsætningen for at gennemføre noget i større målestok, og som i ambitioner vil kunne matche de omgivende institutioner. Men hver især har kulturinstitutionerne nok at gøre med selv at sikre den daglige drift og et højt aktivitetsniveau. Et fælles sekretariat for selve Kulturhavnens profilering synes dog

nødvendigt og må i givet fald være en opgave for kommunen, mener underskriverne af rapporten.

PS – Holger Danske

Holger Danske og Kronborg er en skrøne, der er af ukendt oprindelse. Figuren optræder første gang i det franske *Rolandskvadet* omkring 1050 og fortsætter op igennem tiden og bliver fra 1700-tallet anvendt af en lang række danske digtere, hvor først Jens Baggesen og siden B.S. Ingemann og H.C. Andersen gør ham til titelfigur i både en opera og et eventyr. I 1907 skabte billedhuggeren H.P. Pedersen-Dan en bronzefigur af den danske sagnfigur til Marienlyst Hotel, mens gipsafstøbningen blev opstillet på Kronborg. Senest er bronzefiguren blevet solgt til en jysk forretningsmand.

Ulla Strømberg, kulturjournalist, mag.art.

Holger Danske. Foto Dansk Beton
Holger Danske. Photo Dansk Beton

BOGOMTALE

V.D.-08

Skitsen som formens matrix

Vibeke Dalgas: *Landskaber - Nye skitser 2008-2012*. Eget Forlag, 2013. vibeke.dalgas@telia.com 130 s., 200 kr. ISBN 978 91 637 3566 0

Lige nu er det muligt at anskaffe den lille bog: *Landskaber - Nye skitser 2008-2012* skrevet og med skitser af arkitekten Vibeke Dalgas

I denne bog bliver det dokumenteret at øjeblikkets essentielle udtryk kan fastholdes. Man ser, hvordan den enkle skitse er beviset på, at man kan udtrykke sig tydeligere, end et fotografi ville gøre det.

Skitsen bliver formens matrix. De mennesker, der arbejder med vores fysiske omgivelser, kan gennem frihåndstegning, som er forudsætningen for at kunne mestre skitsen, nå til at kunne beherske udtrykket i de fysiske rammer, som de på et tidspunkt skaber i omgivelserne. Denne proces svarer helt til at lære et sprog som for eksempel fransk eller engelsk.

På bogens omslag fortælles klart om indholdet: 'Skitsebogen *Landskaber* handler om glæden ved at se og opleve og ved umiddelbart at kunne give sine indtryk visuel form. Den hurtige skitse er et af de mest vidunderlige, men lidt oversete, redskaber til at fange et øjeblikks stemning, et rums atmosfære, en forms spændstighed eller et nikt lysindfald'. Det er billedet i sig selv, dets udtryksfuldhed og fortolkning af det sete, som er det vigtigste.

Bogen er fuld af skitser af stort og småt og fra mange dejlige landskaber i Nord- og Sydeuropa. Vibeke Dalgas har i de senere år arbejdet med at udvikle sin tegneteknik og demed også skitsens karakter henimod en mere enkel udtryksform end tidligere.

Bogen er produceret i en fremragende kvalitet og grafisk tilrettelæggelse af Mimmi Andersson. Den kan fås hos Arnold Busck og på Dansk Arkitekturcenter i København samt i Gleerups boghandel på Stortorget i Lund.

Henrik Pøhlsgård, landskabsarkitekt

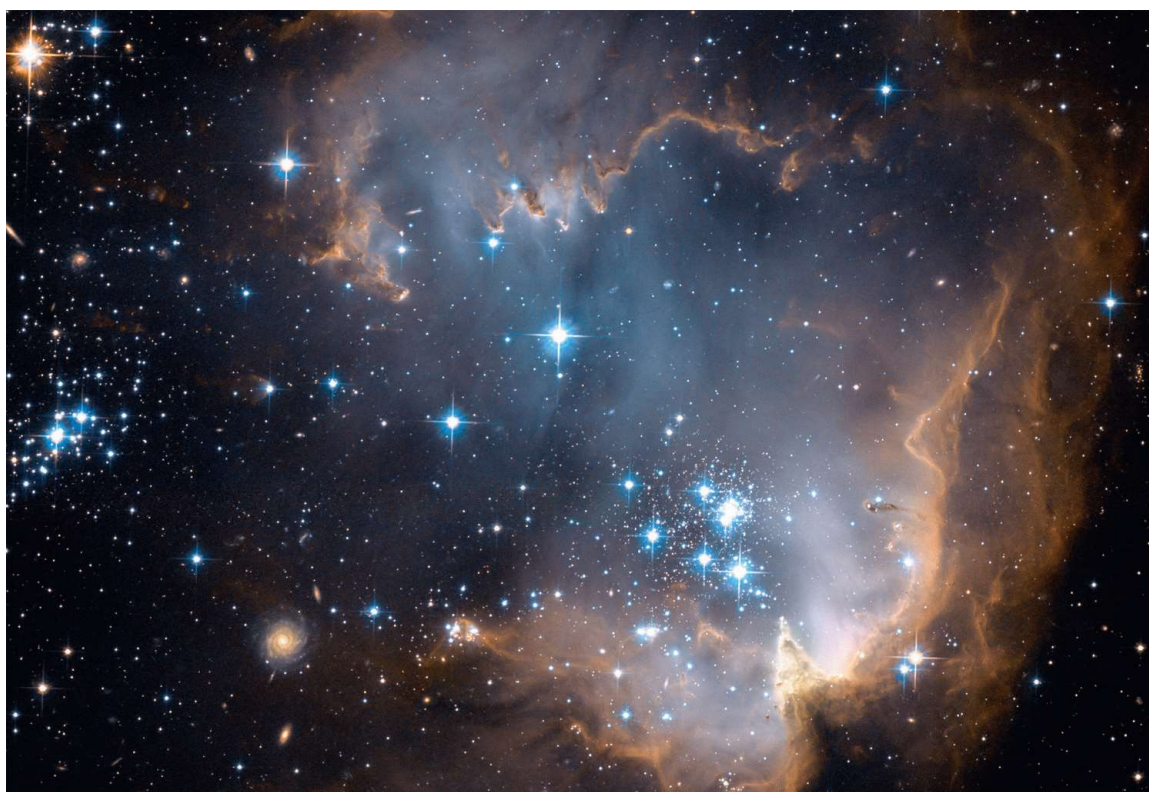

V. ROCCA V.D. VENEZIO 2010

HAVEN SOM TANKE

Torben Schønherr

*Stjernetågen N90. Fotograferet af rumteleskopet Hubble. Foto NASA, ESA and the Hubble Heritage Team
The nebula N90. Photographed by the Hubble space telescope. Photo: NASA, ESA and the Hubble Heritage Team*

Fra de første beretninger beskrives haven som et stykke jord, hegnet mod omgivelserne, således at der herindenfor kunne dyrkes til en større fuldkommenhed.

Naturen var det altdominerende vilde, og haven skulle beskytte mod dette vilde, for at mennesket kunne kultivere og forfine.

Paradiset var en have, frodig, fredfyldt, under kærligt opsyn af Gud, hegnet mod det omgivende kaos.

Som praksis er det stadig nødvendigt at hegne for at dyrke, men som overordnet tanke rækker det ikke længere.

Mennesket har indflydelse på alt, og vi kan se vores klode som et samlet hele og som en del af et uendeligt kaotisk univers.

Havetanken må derfor omfatte hele kloden, og i denne globale have er alt andet detaljer, byer, bygninger, alt.

Haven er ikke mere det afgrænsede
Haven er det omgivende.

UNDSKYLD, HVOR MÅ JEG SIDDE?

Ulla Strømberg

Vestre Kirkegård, København. Foto Jens Lindhe, 2013
Western Cemetery, Copenhagen. Photo Jens Lindhe, 2013

Stor landskabsarkitekturudstilling med titlen *Som det blå* med Torben Schönherr's arbejder fra de senere år – på Fulgsang Kunstmuseum – og efterfølgende på Ribe Kunstmuseum

Det er en både god og indlysende idé at lade landskabsarkitekten Torben Schönherr udstille i den store sal på Fulgsang – selv om det bare er fotostater. Men hvilke fotostater, som beretter om pladser og steder ude i den danske virkelighed.

Da Fulgsang Kunstmuseum i 2008 åbnede i Tony Frettons lysende hus, var Torben Schönherr's landskab udenom meget jomfrueligt. Og sådan er det som regel inden for landskabsarkitektur; træer skal vokse, planter skal gro, og områder vokse til. Det tager tid.

Schönherr hører til på Fulgsang – og ligeså i Ribe, hvor udstillingen kan ses hele foråret 2014. For det centrale sted i Ribe – Domkirken og pladsen udenom er også Torben Schönherr's værk.

Opskriften eller koden til sin livsgerning afslører han gerne og helst i poetiske ven-

dinger – og lægger ikke skjul på det næsten himmelske i metieren: "Haven omfatter hele kloden, og i den globale have er alt andet del-elementer: landskaber, byer, bygninger, alt... Paradisets have er det omgivende, ikke det afgrænsede."

I det store og nydelige udstillingskatalog forsøger landskabsarkitekten og redaktør Annemarie Lund at nærme sig essensen i Schönherr's virke: "Skrælle af til det gnistrer", er hans egne ord, som citeres og det bliver til "At trumfe med det enkle greb". Kort og klart.

I dag er det vist *outdated* at tale om minimalisme, men Schönherr koger ned og skræller af for at nå frem til en holdbar enhedstone. Når det lykkes, synes det indlysende for den forbigående. For sådan er det med landskabsarkitektur – det kan godt være, at projektet i første omgang struktureres i et konkurrenceforløb, hvor kollegaerne skal overgås, men i sidste ende er det den udefrakommende borgeren, brugeren, fodgængerens, der i praksis afgør, om ideerne holder.

Derfor er det ved at blive problematisk, at både arkitekter og billedkunstnere samt ikke

mindst teoretikere i formidlingsøjemed bliver så skabelonagtige rent sprogligt. Udstillingen på Fulgsang bliver i forordet til "den unikke lejlighed til at koble den midlertidige udstillingsform med nærområdets permanens." Det sælger nok ikke ekstra billetter i Maribo eller Esbjerg og kan højst gøre kunstneren glad, men blæser på publikum. Skriv dog, at Schönherr kender lokalområdet, fordi han har arbejdet der. Eller et andet sted i kataloget: Schönherr's (...) "læsning af steder, små og store urbane landskaber..."

Nej, hvis borgere, lokalpolitikere og regionale bygherrer skal fatte substantiel interesse for landskabsarkitektur – uanset om det er omkring parcelhuset, fabrikken eller ved et offentligt byggeri, så tror jeg, at der skal anvendes en helt anden sprogtone – og gerne på niveau med det, som fotografierne leverer.

For havde man ikke bl.a. arkitekturfoto-grafen Jens Lindhes formidable billeder ville det nok ikke være så oplysende en udstilling. Selv om billederne nogle steder måske overgår virkeligheden, hvis man kender til den. F.eks. på Vestre Kirkegård, hvor man jo som

Bertel Thorvaldsens plads. Foto Christina Capetillo
Bertel Thorvaldsen's square. Photo Christina Capetillo

Fuglsang Kunstmuseum med Schönherrs installation. Foto Tage Jensen, 2013
Fuglsang Kunstmuseum with Schönherrs installation. Photo Tage Jensen 2013

regel er i et alvorligt ærinde og ikke har overskud til at glæde sig over kompleksiteten i Schönherrs elegante greb med et kryds, der yderst har rustne jernporte, man som forbikørende eller gående ser igennem – og i centrum det gamle kapel. Og vel at mærke dækkende et ganske imponerende stort areal. Rent, flot – og på fotostaterne formidlet, så det bliver hjerteskerende.

Men tag pladsen foran Thorvaldsens Museum. Den har fået sine ikonafbildninger, hvor Schönherrs omkransning 'trumfer' billedkunstneren Jørn Larsens vandspejl. Men virkeligheden er faktisk på stedet ganske pro-saisk, i hvert fald i de over ti år, pladsen har eksisteret, med hurtigt forbikørende busser, evige gadeopbrud, en kanal, som er ufremkommelig og et museum med indgangen på siden – og højst en enkel granitblok at sidde på. Der er ingen grund til at stoppe op, for det er blot et enkelt træ, som har overlevet – resten er sten, og det er der såmænd nok af i København. Tænk, hvis Schönherr her havde leveret noget a la den temporære grønne have, som Aarhus Festuge fik i 2010.

Igen er det måske fotografierne, som gør succesen større, end den faktisk var, men lykkelige ser folk ud, som de sidder mellem Lille Torv og Store Torv på en græsplæne under trækronerne og nyder livet. Ikke mindst her ses spændvidden i Schönherrs virke.

Listen over arbejder er imponerende og synes sammenhængende i æstetikken og er i øvrigt landsdækkende: Aalborg, Holstebro, Skive, Herning, Aarhus, Ribe til Købehavn, Helsingborg og Lolland.

Udenfor ses en ganske mastodontisk, midlertidig installation foran museet. Tre store kantede, græsbeklædte meterhøje jordskulpturer med skrå sider. Legende børn elsker tilsyneladende at rutsje ned ad siderne. Her er ikke brug for ordbog. Landskabet med det grønne græs er tilpas tillokkende.

I øvrigt – gerne et par siddepladser i udstillingssalen, gerne et par A4 sider med info inde i udstillingsrummet – publikum må godt blive klogere, så det ikke kun er teoretikerne, der fremover kan 'læse' landskabsarkitekturen.

Ulla Strømberg, kulturjournalist, mag.art.

Fuglsang Kunstmuseum
Nystedvej 71
4891 Toreby, Lolland
www.fuglsangkunstmuseum.dk
Indtil 5. januar 2014

Ribe Kunstmuseum
Sct. Nicolaj Gade 10
6760 Ribe
www.ribekunstmuseum.dk
24. januar til 23. marts 2014

Bente Bramming, Tine Nielsen Fabienke, Anne Højer Petersen og Torben Schönherr (red.): Som det blå. Arbejder af landskabsarkitekten Torben Schönherr. Med bidrag af Ellen Marie Braae, Ingvar Cronhammar, Tony Fretton, Peter Holst Henckel, Annemarie Lund, Bente Bramming, Tine Nielsen Fabienke og Torben Schönherr. Publikation udarbejdet i forbindelse med udstillingen. Fuglsang Kunstmuseum, Ribe Kunstmuseum og Schönherr, 2013. 126 s., 198 kr. isbn 978 87 89118 46 8

SUMMARY

From sea to land – and from land to sea. Kulturhavn Kronborg – 2013, a landscape project by Jeppe Aagaard Andersen – financed by Realdania, Helsingør Municipality and the State, p. 185

Ulla Strømberg

The main goal of the landscape project was to connect the Kronborg castle with the city of Helsingør while clarifying Kronborg's former splendor by creating a view from the city to the castle and from the castle to the city.

The project's primary element was the re-creation of Scholten's ravelin, which was established around 1700. At the end of the 1800's the ravelin had disappeared, little by little as the shipyard grew in size. In 1882 the shipyard established a new peninsula in the harbor basin and the ravelin was gone.

The size of the new ravelin is in keeping with the original, but has not been historically reconstructed. On the contrary it represents a contemporary architectural interpretation, which however lies exactly on the original site. With the establishment of the new ravelin, both the shipyard peninsula and a large road by the shipyard were removed.

Kulturhavn Kronborg is a partnership, with a total budget of 291 million kr. supplied by: Realdania: 213 mill. kr., Helsingør Municipality: 52 mill. kr. and the Agency for Palaces and Cultural Properties, SLKE): 26 mill. kr. Landscape architect Jeppe Aagaard Andersen was responsible for the project and served as client advisor in collaboration with Cowi. The overall contract was awarded to Per Aarsleff A/S, with consulting engineers Niras and the architecture office Juul | Frost, as associated consultants.

The grand plan

May 25, 2013 was the official opening day for Kulturhavn Kronborg. The newly established outdoor area Kulturhavn Kronborg thereby reached the third step in the implementation of the grand vision: Helsingør as an international, cultural center.

The final step was the opening of the M/S Maritime Museum of Denmark, designed by BIG, around the old dry dock, while the Kulturværftet in three of the old shipyard buildings, has since 2010 served as a main library, concert hall, etc. Kronborg Castle in recent years has also been renovated and is now revitalized as a cultural attraction with support of the Agency for Palaces and Cultural Properties.

The total investment budget of ca. 1.2 billion kroner was evenly divided between the State, Helsingør Municipality, Realdania and a number of private, maritime foundations, with 25% each.

The Castle

Since the end of the 1500's, Kronborg Castle has always been an impressive building complex, while the city of Helsingør, over the years has been a charming provincial town subject to the ups and downs that occur in time.

Kulturhavn Kronborg is the primary, as well as the underlying landscape and harbor project, which for decades has been a major issue in Helsingør. When the former shipyards closed down in the 1980's, a number of empty buildings remained. Many could see the opportunity to re-create the original fortification around the Kronborg Castle.

At the turn of the last century, Kronborg Castle was added to UNESCO's World Heritage List, and the year after Fonden Realdania foundation was created. In 2003, contact between the municipality and the Realdania Foundation was established. Suddenly both political and financial opportunities arose to implement a project, which via the re-creation of the old Scholten's ravelin could link the castle and the city together. Realdania, Helsingør Municipality and Kronborg Castle (The State) joined together around the project Kulturhavn Kronborg, in which landscape architect Jeppe Aagaard Andersen was responsible for the architectural plan.

In recent years, Realdania has developed a significant interest in Danish harbor settings, but their involvement in Kulturhavn Kronborg actually began earlier and in an entirely different context as related by director Hans Peter Svendler: 'In 2003 we began to look at the area, where there had been many different proposals, also including housing. But we looked further back and saw what had been proposed earlier. There were many ideas from the municipality. It turned out that landscape architect Jeppe Aagaard Andersen's projects had received recognition a number of times. Therefore, we departed from our usual principle of organizing an architectural competition. This was an exception. Mainly because there was a project that Jeppe Aagaard Andersen had worked on for many years and won a number of prizes for, and we felt it would be unreasonable to organize yet another competition. Our ambition became to re-interpret the entire area, clear the site around Kronborg and offer a view from the city and create a connecting road to the castle.'

Jeppe Aagaard Andersen's 'life project'

That sounds a bit bombastic, but Jeppe Aagaard Andersen has spent almost his entire life working on the project around the Kulturhavnen at Kronborg. He grew up in North Zealand, and in his adult life his office has al-

ways been located near Kronborg Castle with a view to the spires and towers and of course in close contact to the Øresund strait. Jeppe Aagaard Andersen puts it this way: To restore is to simplify. The past should be easier to understand, less complicated to maintain and more simple to relate to.

The purpose of the project, among other things, was to bring more water into the entire area, and establish water between the medieval city and Kronborg, so that the fortification could be seen from the city. From the beginning, our proposal has been that one should be able to see the imprint of von Scholten's ravelin. In this way one could also re-create the moat around the Kronværket. However, there is something paradoxical about making an old fortress inviting.

The entire project is an interpretation of both that, which lies out in the water and of the ramparts, which lie up to the north. The water space became the supporting element, and as can be seen, there are now a number of clear boundaries and precise indications of land and water. It is a question of geometry, and it seems obvious now, but it took some time to arrive at this solution. We chose a fixed point in time, when the entire defense complex was most intact, and that was the period 1818-21. There is something fantastic about water edges. It is wonderful that one can go down to the water and touch it. Water is constantly changing and reflects the time.'

The contractor and the project architects

The contracting firm Aarsleff won the bidding for the overall contract for the Kulturhavn Kronborg project. The associated consultants for the engineering work was Niras and the office of JUUL | FROST ARKITEKTER was responsible for the architecture. For Flemming Frost, partner at JUUL | FROST, there was no doubt: 'We are all proud of the result, as it is just as impressive as original conception by Jeppe Aagaard Andersen. They are his intentions that have been realized. There is no question that it has been an extremely complicated process. Our task was to concretize and move the project into the real world.'

Tomorrow

It took 28 years, three mayors, several ministers for the environment, housing and culture before the Kulturhavn Kronborg project, with all its facets could approach completion. Now it is up to the citizens of the city and the surroundings to get to know it and occupy it, when weather permits, the sun is high in the heavens and the water calmly laps at the quay edges.

Pete Avondoglio

Belysningen gør en forskel . . .

Det mener vi

og

AALBORG NY HAVNEFRONT

Vinder af Den Danske Lyspris 2011

SUNDHOLM

Amager

www.deluxdk.com

Schréder

Vertikal trädgård i Helsingborg.
Foto Eva Lie/Helsingborgs stad

Jomfru Ane Parken i Aalborg er tildelt
Nordic Green Space Award.
Foto Aalborg Kommune

Akademiraadet har nedsat et landskabsudvalg

Akademiraadet har i august 2013 nedsat et landskabsudvalg for en toårig periode og med orienteringspligt til rådet. Landskabsudvalget består af arkitekterne Hanne Bat Finke, Tanja Jordan og Jacob Kamp samt billedkunstnerne Erland Knudssøn Madsen, Heine Skjerning og Morten Stræde.

Inf. *Netreferat af møde i Akademiraadet onsdag den 28. august 2013*

Tegnestuen Schønherr tildelt Brolæggerprisen 2013

Schønherr er tildelt årets Brolæggerpris på 25.000 kr. for deres udformning af Ribe Domkirkeplads.

'Schønherr har udvist særlige evner inden for projektering og anvendelse af det traditionrige brolæggerfag. Schønherr har omskabt pladsen her med et moderne islæt, der forener et aktivt byrum og samtidig giver et samspil med den omgivende historiske bykerne,' sagde Brolæggerlaugets oldermann Claus Johnsen ved prisoverrækkelsen.

Inf. www.brolaeggerlauget.dk

Vertikal trädgård i Helsingborg

I mitten av augusti invigde Helsingborgs stad en av Sveriges första offentliga vertikala trädgårdar utomhus. Med sina 32 kvadratme-

ter sveper den runt ett pumphus vid centralt belägna Sundstorget, där den tillför välbehövlig grönska. Den ska också användas i forskning.

'I Helsingborg har vi höga ambitioner och är nyfikna på nya moderna lösningar för att tackla klimatförändringen. Vertikala trädgårdar är ett sätt att balansera förtätningen och att utveckla den biologiska mångfalden,' säger Alfred Nerhagen, landskapsarkitekt och stadsbyggnadsförvaltningens projektledare för trädgården.

Alltsedan de hängande trädgårdarna i Babylon har idén om att klä väggar i gröna växter existerat och nu kan vi med hjälp av modern teknik också göra det i Sverige. Väggen är uppbyggd av moduler som monterats på regler på den befintliga betongfasaden. Varje modul har en vattentät baksida som skyddar väggen.

Precis som i många rabatter är väggen fylld av perenner, gräs och ormbunkar. Genom en teknik som kallas hydroponik – där växterna inte är planterade i jord utan i mineralull och får sin näring löst i vatten – kan man idag vända upp den horisontella rabatten och sätta den på en vertikal vägg. På så sätt ökar den visuella upplevelsen av växterna. Grönskan blir mer påtaglig och lustfylld. Drygt 20 arter finns i väggen varav huvuddelen är vintergröna. Här finns bland annat klätterben-

ved, bergenia och japanskt starr, men även svenska vilda arter som smultron och sten-söta. Den gröna väggen påverkar klimatet genom att ta upp värme på sommaren och återfukta luften. På så sätt kan den vara ett verktyg att balansera den allt tätare staden.

Idag är kunskapen om vertikala trädgårdar i Sverige låg. Sveriges lantbruksuniversitet kommer därför samla in data från anläggningen och utveckla forskningen.

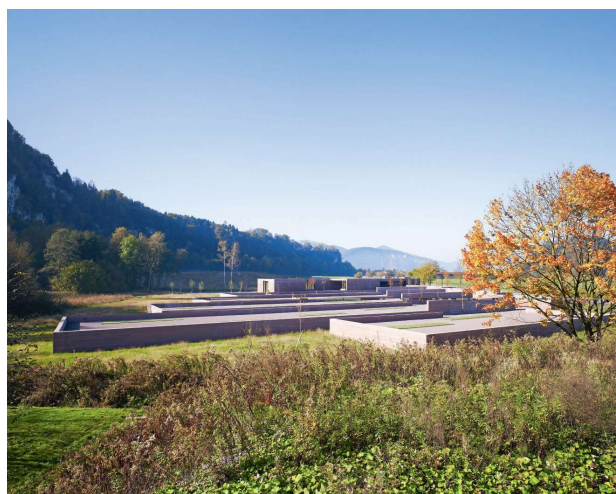
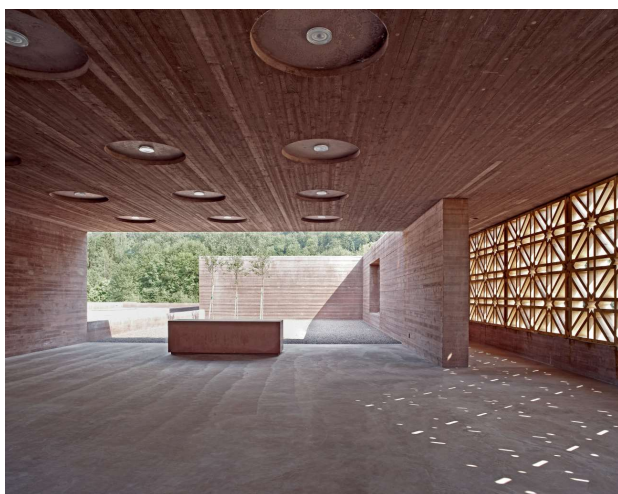
Fakta: bredd: 15 meter, höjd: 3 meter; planterad area: cirka 32 kvadratmeter; antal arter: 21 stycken; antal planter: cirka 3 800 stycken
Huvudentreprenör: Ambius AB
Underleverantör: Greenworks, Sempergreen
Byggår: augusti 2013

Inf. Helsingborg.se/vertikalträdgård
Alfred Nerhagen, landskapsarkitekt,
stadsbyggnadsförvaltningen
alfred.nerhagen@helsingborg.se

Aga Khan Award for Architecture

The Aga Khan Award for Architecture, which was established by His Highness the Aga Khan in 1977, is given every three years. The US\$ 1 million prize is divided among the five recipients. Since the Award was launched 36 years ago, 110 projects have received the award and nearly 8000 building projects have been documented.

Aga Khan Award for Architecture, 2013: Islamic Cemetery, Altach, Austria, congregation place and cemetery. Fotos AKA/A Adolf Bereuter; AKA/A/Marc Lins

The five winning projects 2013 are Salam Centre for Cardiac Surgery, Khartoum, Sudan; Revitalisation of Birzeit Historic Centre, Birzeit, Palestine; Rabat-Salé Urban Infrastructure Project, Morocco; Rehabilitation of Tabriz Bazaar, Tabriz, Iran and Islamic Cemetery, Altach, Austria.

About Islamic Cemetery, Altach, Austria: Until recently, some Muslims in Austria would send their dead back to their countries of origin for burial. But the desire of Muslims to be buried in the countries of their birth led to the creation of a multi-faith, multi-ethnic group of actors, including local authorities and an NGO, to create a cemetery where funeral rites could be administered locally. The design was lauded by the Award's Master Jury for the way it realised "the wish of an immigrant community seeking to create a space that fulfils their spiritual aspirations and, at the same time, responds to the context of their adopted country". Inspired by garden design, it features roseate concrete walls, five staggered, rectangular gravesite enclosures, and a structure housing assembly and prayer rooms. The principal materials used were exposed reinforced concrete for the walls and oak wood for the ornamentation of the entrance facade and the interior of the prayer space.

www.akdn.org/Aga_Khan_Award_2013

Jomfru Ane Parken i Aalborg tildelt Nordic Green Space Award

Jomfru Ane Parken i Aalborg, en del af byens nye rekreative havnefront skabt af C. F. Møller, blev i oktober hædret med Nordic Green Space Award, et nordisk kvalitetsstempel for park- og naturområder.

Nordic Green Space Award er en ny kvalitetsordning for parker og grønne områder. Bag ordningen står et partnerskab med mere end 25 forskellige aktører og interessenter i Norden, heriblandt en lang række kommuner. Projektet er finansieret med tilskud fra bl.a. Realdania, Friluftsrådet i Danmark og Movium i Sverige.

Jomfru Ane Parken er blevet bedømt af en uafhængig dommerkomité med fagfolk, eksperter og lægfolk. Parken er blevet målt med særlig fokus på funktionalitet og mulighed for oplevelse. Endvidere er de rekreative og sociale aspekter samt landskab og æstetik vægtet højt. Bedømmelsen lyder bl.a.: 'Den rekreative udnyttelse er imponerende, og modige idémagere, visionære politikere og en fremsynet forvaltning fortjener et stort skulderklap. Jomfru Ane Parken kunne være blevet til på et lavere budget og med mindre ambitioner. Men det er netop de mange rekreative muligheder og de mange designløsninger, der hæver parken fra det ordinære til det særlige.'

En brugerundersøgelse har vist, at parken er populær blandt kommunens borgere og den park i Aalborg, der besøges af flest mennesker, ca. 800.000 på årsbasis.

Inf: www.cfmoller.com

Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo (AHO) er en vitenskapelig høgskole på universitetsnivå og en ledende internasjonal arkitektur- og designhøgskole som gir utdanning innen arkitektur, urbanisme, landskapsarkitektur og industri-design. AHOs kunnskapsfelt har formgivning som fokus, og arbeider med formgivning i alle skalaer; gjenstander, bygninger, by- og landskapsforming. AHO er organisert i fire institutter, og har ca. 700 studenter og 120 ansatte.

Institutt for urbanisme og landskap: Professor/førsteamanuensis i landskapsarkitektur

Vi søker en landskapsarkitekt med både design- og undervisningserfaring. Aktuelle søkere bør dokumentere landskapsdesignprosjekter på internasjonalt nivå. Doktorgrad er en fordel, men ikke et krav for å søke.

Institutt for urbanisme og landskap har en flerfaglig innfallsvinkel til urbanismefaget. Gjennom forskning og undervisning vektlegges byutvikling som gir en mer helhetlig forståelse av byenes omdanning, kunnskap for å kunne gripe inn i og styre disse prosessene og ferdigheter til å formgi bystruktur og landskap i det geografiske rom.

For fullstendig kunngjøringstekst og elektronisk søknadsskjema se: www.aho.no
Søknadsfrist 14.01.2014

 Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo
The Oslo School of Architecture and Design

www.aho.no

arkitektur • urbanisme • landskap • design

www.arkfo.dk/webmarked

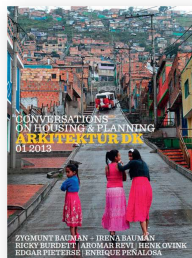

Nyheder og gode tilbud - www.arkfo.dk/shop

Som abonnent på Arkitektens Forlags magasiner får du 20% rabat på alle bøger i butikken (udsalgsbøger undtaget). Forsendelse inden for Danmark: kun 25 kr. pr. bog. **Gratis forsendelse ved køb af 3 bøger eller flere**

ARKITEKTUR DK 1-10
Bæredygtige huse
Red. Martin Keiding
Pris: 250 kr.

ARKITEKTUR DK 01-13
Conversations on housing and planning
Pris: 225 kr.

ARKITEKTEN 05-2013
Ny dansk arkitektur
Red. Martin Keiding
Pris: 130 kr.

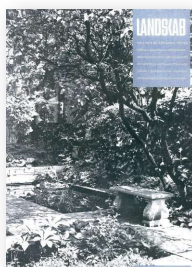
CRADLE TO CRADLE
En manual til den danske byggeindustri - **BESTSELLER**
Pris: 200 kr.

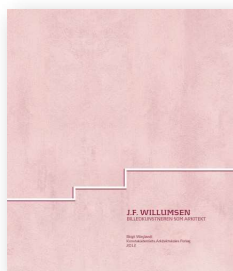
Japanisme på dansk Kunst og design 1870-2010
Mirjam Gelfer-Jørgensen
Pris: 450 kr. - **BESTSELLER**

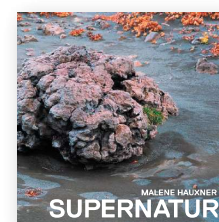
P.V. Jensen-Klint
Thomas Bo Jensen
Pris: 600 kr.
Særligt tilbud: 450 kr.
Køb inden 1. december

LANDSKAB 04-2013
Stille steder
Pris: 125 kr.

J.F. Willumsen
Billedkunstneren som arkitekt
Pris: 298 kr.
Særligt tilbud: 224 kr.
Køb inden 1. december

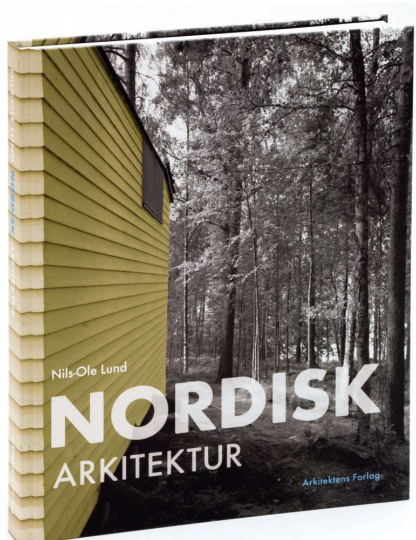

SUPERNATUR
Malene Hauxner
Pris: 345 kr.
Særligt tilbud: 276 kr.
Køb inden 1. december

ARKITEKTENS
THE DANISH ARCHITECTURAL PRESS
FORLAG

Gode tilbud - www.arkfo.dk/shop

Gratis forsendelse i Danmark ved køb af 3 bøger eller flere

NORDISK ARKITEKTUR

Revideret og opdateret udgave af Nils-Ole Lunds klassiker Nordisk Arkitektur med nye fotografiske optagelser af de vigtigste værker fra efterkrigstiden i alle de skandinaviske lande. Dette er et af få oversigtsværker over nordisk arkitektur siden 1945, der samtidig opridses den idé- og arkitekturhistorie, som husene indgår i. Med fænomenalt overblik gennemgår forfatteren arkitekturstrømningernes modtagelse og gennemslag i efterkrigstiden, der både viser lighed og forskellighed i de nordiske lande. Bogen er en værdifuld grundbog, som alle arkitekturstuderende og arkitekturinteresserede kan få stor glæde af. Bogen er også udgivet i en engelsk udgave „Nordic Architecture“. Bogen er en opdateret udgave af Nordisk Arkitektur fra 1993 med nye fotos og i nyt layout.

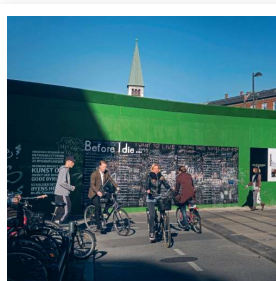
NORDISK ARKITEKTUR

Nils-Ole Lund

Pris: 480 kr.

Månedens tilbud for abonnenter:

Pris: 336 kr. - køb inden 1. december

NYE BYRUM KØBENHAVN
NEW URBAN SPACES
IN COPENHAGEN
ARKITEKTUR DK
05 2012

NYE BYRUM KØBENHAVN
NEW URBAN SPACES
IN COPENHAGEN
ARKITEKTUR DK
06 2012

NYE BYRUM

NEW URBAN SPACES IN COPENHAGEN

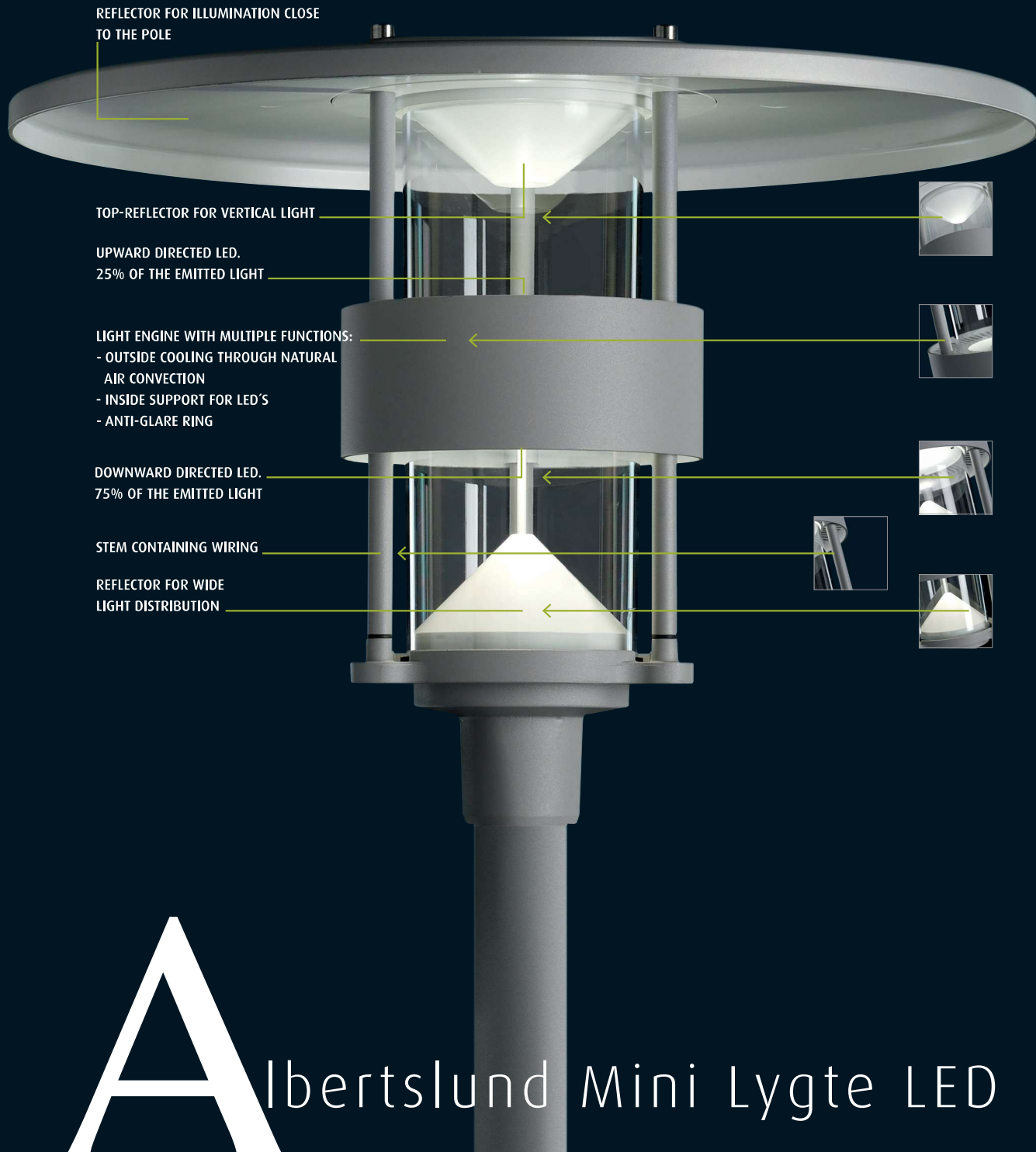
ARKITEKTUR DK 05- & 06-2012

Kortlægning af den revitalisering af hovedstadens byrum, der har fundet sted gennem de seneste 10-15 år med fokus på Indre By, Vesterbro/Kongens Enghave, Østerbro, Nørrebro/NV, Amager/Ørestad og Frederiksberg. En god by er en sammenhængende, levende organisme, som det er rart at opholde sig i. I byrummet indgår det enkelte individ i fællesskabet, og kommunen kan med 'venlige skub' være med til at ændre adfærden i byen til det bedre. De udvalgte byrum gennemgås og bliver kategoriseret med brug af ikoner, der udpeger karakteristiske kvaliteter. Indeholder en matrix, hvor læseren hurtigt kan danne sig et overblik. Dansk og engelsksproget udg.

Arkitektens Forlag

Pris: 225 kr. stk.

Sampak: 325 kr.

REFLECTOR FOR ILLUMINATION CLOSE TO THE POLE

TOP-REFLECTOR FOR VERTICAL LIGHT

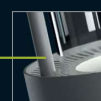
UPWARD DIRECTED LED.
25% OF THE EMITTED LIGHT

LIGHT ENGINE WITH MULTIPLE FUNCTIONS:
- OUTSIDE COOLING THROUGH NATURAL AIR CONVECTION
- INSIDE SUPPORT FOR LED'S
- ANTI-GLARE RING

DOWNWARD DIRECTED LED.
75% OF THE EMITTED LIGHT

STEM CONTAINING WIRING

REFLECTOR FOR WIDE LIGHT DISTRIBUTION

A

Albertslund Mini Lygte LED

Design: Jens Møller-Jensen. For at være en klassiker er det nødvendigt at kunne følge med tiden. Albertslundlygten har bade modtaget Dansk Design Center Klassikerpris og fylder nu 50 år, og er stadig still going strong. En løsning der holder i fremtiden. Albertslund Mini (Ø600) og Albertslund Maxi (Ø880) fås med hhv. LED 58W og 114W, 3000K eller 4000K, med eller uden lysstyring 1-10V. Overflade: Grå, aluminium- eller grafitgrå struktur, pulverlakeret.

**louis
poulsen**

www.louispoulsen.com